Эхэ найхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД УНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гаранг

Бүгэдэ арадай газетэ

1993 МАЙН 12
Хабарай нүүл (луу) нарын 22
СРЕДА
Гарагай 4
№ 86 (18700)
газетын сэн: захилай—50 мүн., Хэлсээтэ сэн

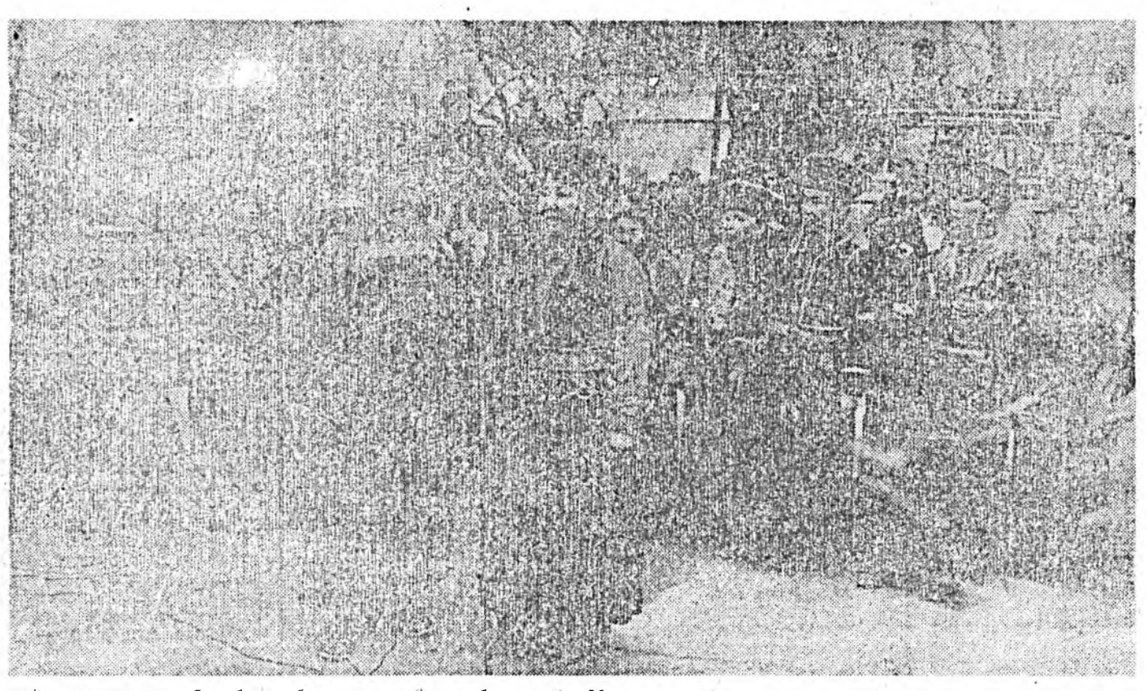

НАЙНДЭРЭЙ ЖАГСААЛ

(Агуу Илалтын 48 жэлэй ой)

ФОТОРЕПОРТАЖ

дэнноо гоожуулан. бэе бээ тобэрилдэн амаршалалсаа нэм шуубди. Энэмнай аха үетэнэймнай дүрбэн жэлэй туршада үргэлжэлнэн дайнда хүсэ ехэтэй, харата муухай Гитлерэй сэрэгшэдые нүноон даража, үшнэй хулеэгдэнэн Илалтын Үдэрые мандуулан асарнан түүхын байдалда тэмдэглэгдэжэ байна. Энэ ехэ найндэроор таанадаа үнэн зүрхэнноо амаршалаад. Улаан-Удэ хотын ажалшадай митингые нээхыемни зүбшөөгөөт, — гэжэ Улаан-Удэ хотын захиргаанай гулваагай орлогшо М. Г. Семенов хэлээд, республикын дайнай, ажалай болон Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй ветерануудай советэй түрүүлэгшэ М-Ж. Ц. Гармаевта үгэ үгэбэ.

— 48 жэлэй саада тээхи 1945 оной Майн 9-нэй үдэр, бидэнэрэй ухаан бодолдо хэзээдэшье мартагдангүй, хэтэ заяандамнай үлэнхэй. Тинхэдэ баярай нулимса нюхуудаһанай гэршэ болоо нэм нүү. Манай республикаһаа дайн байлдаанда мордоһон нүхэдэнай Москва, Сталинград, Ленинград хотонуудые, Кавказай хадануудта, Мүльнэтэ Заполярида обтоһон дайсантай эрэлхэг зоригтойгоор тэмсэжэ гараһан гээшэ. Тинхэдэ тылдэ хүдэлһэн фабрика, заводуудай, колхоз, совхозуудай хүдэлмэришэд, тариашад, малшад Илалтын Үдэрые дүтэлүүлэлсэхэ хэрэгтэ, хубиталаа оруулалсаһан байна. Мүнөө амиды мэндэ үлэһэн 19 мянган фронтовигууд, тылдэ хүдэлһэн 40 мянганһаа дээшэ ажалай ветерануудай дайшалхы болон ажалайнгаа баян дүй дүршэл залуу үетэндэ дамжуулжа үгэхын түлөө сэрэгэй-патриотическа, хүмүүжүүлгын ехэ хэмжээ ябуулгануудые үнгэргэнэ, эмхидхэнэ.

1941 оной декабрь һарада Ульяновск хотын танкова училищи дүүргэһэн, Москва шадарай хото городуудһаа намнажа, түрүүшын илалта туйлаа һэмди. Мүнөодэр тэмдэглэгдэжэ байгаа Агуусхэ Илалтын үдэрөөр нютагайнгаа ажалшадые амаршалха байһандаа аргагүй баяр омогорхолоор хүреэлэгдэнхэйб. Агуусхэ Илалтын найндэроор таанамордохуулдаг, эдеэ хоол, дулаан хубсаһа хунар суглуулжа, дайлалдажа байһан сэрэгшэдтээ бэлэгүүдые эльгээхэ хэмжээ ябуулгада эдэбхи үүсхэлтэйгээр хабаададаг, эмхидхэдэг байгаа.

— ВЛКСМ-эй обкомой нэгэдэхи секретаряар хүдэлжэ ябаһан В. А. Сахьянов найн дураараа фронт мордожо, залуушуулай дунда патриотическа үүсхэл гараһан юм. Тиин республикын олон тоото залуушуул энэ үүсхэл дэмжэжэ, найн дураараа дайнай газарта ошодог байгаа. Таанад залуу үетэн, шуһата тэрэ үеын түүхэ мартангүй, үнэн зүрхэнһөө хүндэлжэ, тангариглажа ябыт гэжэ хандаха байнаб,— гээд Галина Павловнагай хэлэхэдэнь, суглагашад нэрьемэ альга ташалгаар үгтана.

Митингын һүүлээр дайнай, ажалай ветерануудВ. И. Ленинэй памятнигта ошожо, доро дохин баглаа сэсэгүүдые табиба.

Удаань дайнай, ажалай ветерануудУлаан-Удын сэрэгэй гарнизоной бүлэг сэрэгшэд ирагуу маршын аялга доро хотын ажалшадай амардаг, сэнгэдэг парк тээшэ жэгдээр алхалалдан ошобо. Эдэнэр зуурандаа танкын хүшөө памятнигай дэргэдэ зогсожо, баглаа сэсэгүүдые табиһан, мүнхэ нойроор унтаһан аха нүхэдөө хүндэлэн, нэгэ минута абяа шэмэгүй байжа, тангаригаа үгэнэ.

Эдэнэр эндэһээ аян замаа үргэлжэлүүлжэ, парк ерэхэдэнь, соёлой хүдэлмэрилэгшэд тусхай ендэр дээрэһээ тэдэнэрые дуу, хатар, хүргэмөөр угтаба.

Ветерануудпаркын урда захада Илалтын найндэрэй модо һуулгаһан, гарнизоной сэрэгшэдэй бэлдэһэн халуун эдеэнһээ ама хүрэһэн, дайнай үеын нүхэд уулзажа, удэшэ орой болотор сэнгэнэн байна.

Б. ЦЫРЕМПИЛОВ.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: В. И. Ленинэй памятнигта баглаа сэсэгүүдые табиба; ветерануудай жагсаал: найндэрэй концерт.

Б. ГАДЬЯНОВАЙ фото.

„Буряад үнэн"-93

БАГШАНАР ҺОНИНОО ЗАХИНА

Загарайн районой Асагадай дунда һургуулийн багшанар уг гарбалнуудаа мэдэхын тула үни сагһаа ехэхэн ажал ябуулна. Тус һургуулийн багшанар Тамара Цыреторовна Раднаева Донара Имидеевна Баймеева хоёрой үүсхэлээр түрэл орон нютагай түүхын музей һургуулийн нэгэ класс соо бии болгогдонхой. Мүнөө һуумэнэй үнэтэй болжо байһан сагта тус музей саашадаа хүгжэжэ үшөө шадаагүй байнаар.

Энэ һургуули буряад хэлэн дээрээ бүхы ажал хүдэлмэреэ ябуулдаг. Һургуулийн һурагшад хэдэн олон жэлдэ буряад драмын театрта Сагаалганине үнгэргэлгын һайндэриүүдтэ өөһэдынгөө шадабари яһала найнаар харуулһан түүхэтэй. Нёдондо жэлдэ Донара Имидеевнагай хүтэлбэри доро олон һурагшад «Үнэн» газетэ захиһан юм. Мүнөө үнэтэй болоходо, эхэ эсэгэнэрынь хэдэн һара һараараа салин хүлһэгүй байжа, газетэ захижа шадабагүй. Хоёрдохи хахад жэлдэ Асагадай һургуулийн багшанар булта тооной «Үнэн» газетэеэ захяа. Тэдэнэй тоодо Д. Б. Цыденов, С. Г. Дондукова, Н. Д. Хышектуева; Т. Ц. Раднаева, Д. И. Баймеева, Б. Б. Хамаев, Р-Х. Ш. Жанова болон бусад 13 хүн ороно.

В. БАТОРОВ,
штатнабэшэ корр.

УНШАГШАД ОЛОШОРХО ХА ГУ?

Түрэлхи газетэдээ захил хэхэ тухай 1992 оной хоёрдохи хахадта ехэ бэшэлгэн болоо бэлэй. Бишье «хүндэлэндэ хүлоо» табилсаа һэнби. Зариманинь толилогдоо һэн, зариманинь үгы. Тоэд дахин дабтаһанайшье үрэгүй ха.

Мартын 16-най дугаарта ахамад редактор Ц. Б. Цырендоржиев ехэл һанаа зобонгёор редакторайнгаа буланда бэшээ һэн.

Үнэрэгшэ һарын эсэстэ «Буряад арадта хандалга» 1993 оной хоёрдохи хахадай захилаар толилогдон гараа һааб даа.

Мүн редакцийн таһагуудые даагшад Ц. Ц. Дондогой, Г. Х. Дашеева баһал тодоор бэшээ.

Апрелийн 11-дэ Агын ТВ-гээр танай тусхай корреспондент Ц. Г. Гонгоров үгэ хэлэбэ. Бултал һанаа үнөөн боложо, уншагшад олошорной гэжэ һанана хэбэртэй. Тоэд хуулигуй дэлгүүр гээшэмнай гансал мэдээсэлые хаһаа бэшэ, мүн хоол хошошье, хубсаһа, хунаршье, эд бараашье хаһаад байна ха юм.

Апрелийн 9-дэ почтоёо ошожо, газетэ, журналнуудай захилай сэн һурахадам, урдаһаамни хэды дахин ехэ болошоһон сэн хэлэжэ байгаа. Хоёрдохи хахад жэл соо «Буряад үнэн» 1635 түхэригэй болоно. Салин багатай, пенсионер зон бэлээр захил хэхэгүй ха юм даа. «Буряад үнэн» захиха һанаатай зон бии аад, сэнһээ уламжалан, арсаха баатай болоно хаш.

Бидэ музейдээ агрофирмын ашаар захихабди. Мүнөө захилаг зонуд сожоошье татахагүй байха. Газетэ гээшэ үдэр бүри саг соонь уншахын түлөө гарадаг хуулитай ха юм. Тоэд почтын ажалшадһаа боложо, нэгэ доро 2-3-4 дугаарнууд ерэдэг ха юм. Яагаад уншахабши? Энээн тухай нёдондоной ноябрь гү, али декабрь соо тапай газетэдэ бэшээ һэм.

Почтын ажалшадта газетэ ба журналнуудүсөөнөөр ерэдэг болоходоо, хүнгэн болоно ёнотой. Уншагшад олон болоһой гэжэ тэдэнэр һанана ха гү? Али нахай һалаг оролдодог, һанаагаа зободог юм гү? Тиимэл һаа, болоо юм һааб даа.

Б-Н. ЛХАМАЖАПОВ.

Сагаан-Уула,
Агын округ.

УЛАСХООРОНДЫН ХУРАЛДААН

Плазменна элшэ хүсэнэй талаар уласхооронды хуралдаан Гусиноозерск хотодо боложо үнгэрөө. Россий Эрдэмэй академийн Сибирийн таһагай Теплофикацийн институтай, экономикын, үйлэдбэри эмхидхэлгын институтай, Зүүн Сибирийн технологическа институтай, Новосибирскын гүрэнэй университетэй Буряадай филиалай, Буряадай Эрдэмэй түбэй Байгалай юртэмсэ шэнжэлэлгын институтай, Казахстанай эрдэм-шэнжэлэлгын институтай, Монголой Түлишын элшэ хүсэнэй министерствын эрдэмтэд, мэргэжэлтэд уласхооронды хуралдаанай хүдэлмэридэ хабаадаһан байна.

Гусиноозёрскын ГРЭС-эй директор Е. Н. Карпенко эндэ элндхэл хээ һэн. Тус станци элдэб хорото бодосуудые гаргажа, оршон тойронхи байгаали бузарладаг юм. Үйлэдбэрийнь экологическа сэбэр болгохо зорилготойгоор станцийн мэргэжэлтэд шэнжэлгын хүдэлмэри хэйэ. Станцийн плазменна элшэ хүсэнэй үйлэнүүдые шэнжэлдэг лабораториие даагша, техническэ эрдэмэй кандидат С. Л. Буянтуев энэ талаар ямар хүдэлмэрийни эндэ хэгдэжэ байһан тухай хөөрэбэ.

С. АЮШЕЕВ.

ДЕПУТАДТА КАНДИДАДТАЙ УУЛЗАЛГА

Байкалийн национально-территориальна округһоо Россий Федерацийн арадай депутатта кандидадаар Леонид Васильевич Нотаповые Аргата һуулзалга болоо. Түрүүлэгшэ Республикын Верховнай Советэй Түрүүлэгшэ Василь Васильевич Нотаповые Аргата һуулзалга

Адууһа малайнгаа үүлтэр һайжаруулая

ХАЙНАГУУД ХЭРЭГТЭЙ ГҮ?

Мүнөө дуулажа байхада, үхэр малай үүлтэр һайжаруулха тушаа һанахаһаа байтагай, тэдэнэз үлдэхөөн, муудхаангүй байлгаа һаамнай болоо гэжэ зарим ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэд хэлэдэг.

Энээнние зүб гэхын аргагүйл даа. Ямаршье сагта газар нютагай байгаалинин эрхэ байдалда тараһан, тобир сула, һайн үүлтэрэй мал лэ ашаг шэмэ ехээр үгэдэг ха юм. Тиимэһээ республикын алишье аймагай колхоз, совхозууд үнинһөө хойшо малай үүлтэр һайжаруулха хэрэгтэ онсо анхарал хандуулдаг байһан гээшэ.

Жэшээнь, үбһэ тэжээлээр ходол дутамаг байдаг, байгаалинин бэрхэтэйхэн эрхэ байдалда мал ажал эрхилдэг Ахын аймагташье урданһаа хойшо үхэрнүүдэйнгээ үүлтэрыел һайн болгохо гэжэ. оролдодог байһан.

Бүри урдандаа эндэхид нютагай буряад үүлтэрэй үхэрнүүдые үсхэбэрилхэтээ хамта, һарлаг мал олоор харуулдаг байгаа. Һарлаг үхэр үндэр хада уулын, ой тайгын бэлшээридэ үбэл зунгүй ябажа хоолойгоо тэжээдэг, айхабтар шэрхи, хэдышье шанга хүйтэндэ даарадаггүй амитад. Тингэбэшье эдэмнай һү багатай, мяхаршье жаашаг мал юм. Эгээл энээн дээрэһээ эндэхи зон урданһаа хойшо һарлаг болон нютагай буряад үүлтэрэй үхэрнүүдые хоорондонь холижо үсхэбэрилдэг, шанарыень һайн болгодог байгаа.

Энэнь ямар удхатайб гэхэдэ, һарлаг болон нютагай буряад үүлтэрэй малай хоорондоһоо гараһан түлнүүдынь түрэлхидэйнгоо эгээл һайн шэнжэ шанарые абадаг юм. Эдэмнай хайнагууд гэжэ нэрлэгдэнэ. Хайнаг үхэр һарлагуудтал адли шэрхи, үһэ нооһо ехэтэй, ямаршье үндэр хада уулын бэлшээридэ хашалгүй бэлшээд ябахаһаа гадна, буряад үүлтэрэй малай шэнжэ шанар баһал абалсажа, юрын һарлагта орходоо, эмэ хайнагууд һү ехээр үгэдэг. Тэрэнь үдхэн байдаг. Бээер томо, мяхалиг үхэрнүүд болоно.

Тиимэһээ хада уула газартай нютагуудта һарлаг болон буряад, симменталь үхэрнүүдэй үүлтэр һайжаруулха асуудал алишье таалараа ехэхэн удха шанартай гээшэ.

Һарлаг болон нютагай үүлтэрэй малай холисолдоон дилэнхидээ хүнэй хабаадалгагүйгөөр зүндөо үнгэрдэг юм. Хорёо хотодо ехэ ородоггүй, ходол хээрэ ябадаг зэрлигшүү һарлаг үнеэ гү, али бухые барижа, нютагай үүлтэрэй малда табихагүй ха юмши даа. Мүн баһа эндэ искусственна аргаар үрэжүүлхэнь бэрхэтэй. Энээн дээрэһээ суттаа бэлшэжэ ябахадаал һарлаг үнеэн буряад, симменталшуу үүлтэрэй бухада ороно. Үгышье һаа, һарлаг буха нютагай үүлтэрэй үнеэд, гунжадые үрэжүүлнэ.

Манай эндэхи аймагуудта, мүн хүршэ Монгол орондошье һарлаг болон буряад үүлтэрэй үхэрэй хоорондоһоо гараһан түрүүшын түлнүүд—**һаран хайнагууд** гэжэ нэрлэгдэдэг. Тэдээнһээ гараһан түлынь (хоёрдохи үе) **ортом** гэжэ нэрлэгдэнэ.

Энээнһээ саашаа болоходоо гурбадахи, дүрбэдэхи үеын малай шанар эрид муудадаг гэжэ малшад хэлсэдэг. Тэдэнь ехэнхидээ жэжэ, бээер үлбэр тулюур, ашаг шэмэ багатай байдаг юм. Тусхайлбал, Ахын аймагай зон анхан һарлаг болон нютагай үүлтэрэй хоорондоһоо гараһан аад, саашаа гурбадахи, дүрбэдэхи, табадахи үеын болоһон малай түлые «уһан гүзээн», «хүхэ нюдэн» гэжэ нэрлэдэг байна. Малшад һүрэг соогоо тиимэ үхэрнүүдые шадаал һаа байлгахагүй, гол түлэб түрүүшын хоёр үеын мал—хайнаг, ортом үхэрнүүдые олоор бариха гэжэ оролдодог заншалтай.

Гэхэтэй, хамта һүүлэй жэлнүүдтэ дурсагдагша аймагта һарлаг, хайнаг, буряад үхэрэй улам үсөөн болгогдожо байһаниньь, харамтай. Илангаяа һарлаг үхэрнүүд ашаг шэмэ багатай гэгдээд, зарим газарта хальмаг, казахай сагаан толгойто, мүн симменталь үүлтэрэй болгогдоһон үхэрнүүдээр түригдэжэ эхилһэн байгаа. Тингэжэ энэ аймагай ехэнхи үхэр мал үһэ тэжээлгүйгөөр байжа шадахала болёо шахуу. Айлнуудшье хубиингаа ажахыда гол түлэб симменталь болгогдоһон, мүн хальмаг үүлтэрэй мал үсхэбэрилдэг болоһон байна.

Нэгэ нимэ жэшээ дурдая. Хэрбээ 1968 ондо аймагай ажахынуудта бүхыдоо 1847 хайнаг үхэр бэлшээгдэжэ байгаа һаа, мүнөө эндэ ороидоол 70—80 тиимэ үхэр бии гэжэ тоологдоно. Нимэ эзэн буса ябадалай боложо байхада, аймагай захиргааная гулваа Н. Ж. Дабаев болон хүдөө ажахын управленийн хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэдэй һанаа амар һуухань гайхалтай.

Юрэдөөл, үдэр үдэрэйнгөө ашаг олзо хараад, аймагай ажахынуудай гол һалбарини хуби заяан тухай бодожо үзэхэгүй гээшэмнай буруу гэжэ һанахаар.

Адууһа малай эдихэ үбһэ тэжээлээр хэзээдэшье дуталдажа байдаг, гол түлэб хада уулын, ойн бэлшээридэ малаа бүхэли жэл соо адуулжа гарадаг энэ аймаг мэтэ нютагуудта һарлаг, хайнаг, нютагай буряад үүлтэрэй үхэрнүүдһээ ондоо тааруу һайн мал олдохогүйл даа. Урдань олон арбаад, зуугаад жэлдэ нютагай зон мэдэхэдээл тэдэнние үсхэбэрилжэ байгаа ха юм.

Мүнөө аймагай ажахынуудта үбһэ тэжээл дутамаг. Һая болотор ашаг үрэ багатай гэжэ тоологдодог байһан һарлаг, хайнаг үхэрнүүдээл үсхэбэрилхэһөө дээрэ юумэн үгы болоод байна бшуу. Тиимэһээ малшад, шэнэ фермернүүд, үмсын ажахынуудшье алдуу эндүүгээ заһажа, элинсэг хулинсагуудайнгаа хэзээ заяанһаа хойшо эрхилжэ байһан заншалта мал ажалые һэргээхэ, холын хараа бодолгүйгөөр һалгаагдаха гүйлдаа хүрэһэн мал ажалаа, илангана һарлаг, хайнаг үхэрнүүдые үсхэбэрилгые дахин һэргээхэ аабза гэжэ һанагдана.

Америкын мэдээжэ эрдэмтэд Р. Диз, М. Кочер, тэрэшэлэн Р. Сэджер гэгшэдшье шэрүүн уларилгай нютагуудта, жэшээнь, хойто зүгэй Аляска мэтэ газарта һарлаг, хайнаг үхэр үсхэбэрилхэдэ ашагтай гэжэ олон тоото жэшээ баримтанууд дээрэһээ харуулна.

Ажахы эрхилэлгын шэнэ эрхэ байдалда Ахын, Захаанминай, Түнхэнэй, мүн бусадшье аймагуудай зарим нютагуудта мүнөө шэнээр эмхидхэгдэһэн Даряашадай ажахынууд, малшад газар дайдынгаа байгаалида тааруу һарлаг, хайнаг мал үсхэбэрилхэ аргатай. Тэд энээнэй уг унгине, ёһо заншалые зарим зон хүсэд мэдэнэгүй. Илангаяа хайнаг үхэрнүүдые хайшан гээд олон болгохоб, яажа үсхэбэрилхэ, харууһалхаб гэжэ зариман мэдэнэгүй бшуу.

Эндэ нэгэ нимэ юумэ хараада абаха хэрэгтэй. Һарлагуудые хэдышье нютагай үүлтэрэй малтай суг байлгахада тэдэнэр хоорондоо холилдонгүй байжа болохо. Ушарынь юуб гэхэдэ, үхэрнүүд гээшэмнай бэе бээ шэлэжэ, ололсожо холболдодог, холисолдодог байна. Дайралдаһан лэ һарлаг буха нютагай үүлтэрэй үнеэ үрэжүүлхэгүй. Тэрээн шэнги буряад, симменталь үүлтэрэй буха абаһаар һарлаг үнеэндэ аһахагүйл даа.

Эгээл энээн дээрэһээ һарлагуудые нютагай үүлтэрэй малтай суг байлгахадаа заатал һаа, оөһэдөө бэе бээ оложо, холболдохо, холилдохо ёһотой гэжэ һанажа болохогүй. Тиимэһээ тэдэнние холисолдуулхын тула һарлаг буруу, хашарагуудые түрүүлһээ нютагай үүлтэрэй эмэ хашараг, гунжад соо байлгаха, бэе бээдэнь дадхааха хэрэгтэй. Тиихэдээ тэдээндэ дүтэ шадар һарлаг үнеэд, эмэ хашараг, гунжадые байлгажа болохогүй.

Нимэрхүү арга хэрэглэжэ, Ахын Алаг-Шулуун нютагай малшад һарлаг болон нютагай үүлтэрэй үхэрнүүдые хоорондонь холисолдуулжа тобир һайн, бээер томошье хайнаг тугал, буруунуудые абадаг болонхой. Эндэхид нютагай үүлтэрэй буруу, хашараг бухануудые һарлаг эмэ буруу, хашарагуудтай (4—6 һаратайһаань эхилжэ) суг байлгана. Тэрээн шэнги һарлаг буруу бухануудые буряад үүлтэрэй эмэ буруу, хашарагуудтай баһал хамта байлгажа, бэе бээдэнь дадхаадаг.

Тэрэшэлэн Хүүргэ нютагта зоотехник Ч. Самбялов энэ талаар сахэ хүдэлмэри ябуулжа байнхай.

Тиихэдэ һарлаг гунжад, үнеэдһээ холимол түл — хайнаг тугалнуудые абаха гэгшэнь баһал гайтай. Юуб гэхэдэ, түлэйнгоо томо байхадань һарлаг үнеэд түрэжэ ядадаг. Эндэ ехэл нарилха, хараха хэрэгтэй. Хоёрдохёор, һарлаг бухада ороһон нютагай үүлтэрэй үнеэд, гунжадай набтаһан удаан гаража үгэдэггүй. Ушарынь хадаа хайнаг түл сагһаа нэгэ бага урид түрэнэ бшуу. Мүн баһа дутуу гараһаа хайнаг тугалнууд түрүүшээр үлбэртэжэшье болохо. Эрдэмтэд В. В. Иванов, Н. М. Любимов гэгшэдэй ажаглаһанай ёһоор, һарлаг үнеэдэй набтаһанинь удаан унадаг, тугалаа досоогоо удаан байлгадаг юм.

Хэды тингэбэшье онол оньше оложо, һарлаг үхэрнүүдые нютагай үүлтэрэй малтай холисолдуулха, хайнаг түл абаха гэгшэ алишье талаараа ашагтай, малшадай оролдолгые эсэстээ гүйсэд харюулдаг байна. Хадата-Алтайда һарлаг үхэрые симментал үүлтэрэй малтай холижо үсхэбэрилхэдэнь, тэдэнэй хоорондоһоо гараһан хайнаг үнеэн бүхэн жэлдээ 2473—3121 килограмм һү үгэдэг байна. Һүнэйнь үдхэнинь 5,05—6,38 процент болодог. Харин юрын симментал үнеэнэй һүнэй удхэнинь 3,8—4,0 процент болодог ха юм.

Симментал үүлтэрэй үнеэдые һарлаг бухада табижа үрэжүүлхэдэ, тэдэнһээ гараһан хайнаг хашараг, гунан үхэрэй амидын шэгнүүрэй 44—47 процентнь лэ сэбэр мяхан гарадаг.

Холимол хайнаг үхэр һарлаг малһаа бээер томо, тобир, һү, мяха ехэтэй байхаһаа гадна, ута наһатай байдаг гэжэ Буряадай хүдөө ажахын институдай профессор К. Т. Мункоев тобшолно. Хайнаг үнеэдые 25—30 жэлдэ түрүүлжэ, һаажа болоно.

Мүнөө Ахын аймагта 9 мянган толгой һарлаг үхэр бии гэжэ тоологдоно. Тэдэнние симменталшуу болгогдоһон нютагай үүлтэрэй малтай зүбоор холижо, бэе бээдэнь һайнаар холбон үрэжүүлжэ шадаа һаа, жэл бүхэндэ хэдэн зуун, мянган хайнаг эрэ, эмэ тугалнуудые абаха арга бии. Тингэбэл үхэр малайнгаа ашаг нэмые эрид дээшэлүүлхэ, эрхим шанартай мяха, һү ехээр абадаг болохо байнабди.

Үбһэ тэжээлэй ходол дутамаг байдаг, малайнгаа ехэнхидээ хада уулын бэлшээридэ ябажа хоолойгоо тэжээдэг хадань манай эндэ хайнагуудыел һүрэг соо олон болгоо һаа, адууһа малаймнай шанар һайн болохо, ашаг шэмэнь дээшэлэ байна. Энээнние бү мартаял.

С. БАДМАЕВ,
Благовещенскын худоо ажахын институдай аспирант.

ҺАЙШААХА ЮУМЭН ХОМОРШЬЕ ҺАА...

Ямаршье жэл байгаа һаань, колхозуудта заншалта ёһоор тоосоото суглаанууд үнгэргэгдэдэг гээшэ ааб даа. Һалшаг Яруунын аймагта тиимэ суглаанууд үргэргэгдэжэ, ажалшад жэлэйнгээ дүнгүүдые хаража, шэнжэлжэ үзэбэ, саашанхи зорилгонуудаа тодорхойлбо.

«Дружба» колхозой суглаан дээрэ тоосоото элидхэл хэхэдээ, «ажалнай урданайхиһаа доройтожо байна» —гэжэ колхозой түрүүлэгшэ Б. Цыренов тэмдэглээ. Мүн элидхэл зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаадаһан гэшүүд Б. Д. Жалсанов, Б-Д. Э. Ринчинов, В. Гладких, Д. Ж. Чимитова гэгшэд баһал олон дутуу дундануудые дурдаба. Илангаяа ажахыда үхэрнүүдэй, хониной тоо толгой үсөөроо. Энээнһээ уламжалан, хүдөө ажахын продукци үйлэдбэрилгэ доошоодоо. Жэшээлхэдэ, нёдондо ажахы 5400 центнер һү үйлэдбэрилхэ байһан аад, фермэнүүдынь арай гэжэ 5087 центнер һү һааһан байна, Гүрэндэ ороидоол 4700 центнер һүн худалдагдаа. Үнеэн бүрнөөө 1879 килограмм һүн һаагдаа. Илангаяа үнеэдэй олоороо һубайрһан дээрэһээ 5 миллион шахуу түхэриг... гарза хохидол ушаруулагдаа. Нэгэ үнеэн һубайрхадаа, колхоздо 80 мянган түхэриг гарза ушаруулна бшуу. Үхэр малай олоор гарзалгаһаа боложо, баһал колхозой жасада 707 мянган түхэриг ороогүй хосороо гээшэ.

Эндэмнай мүнөө тохёолдоод байһан дэлгүүрэй харилсаанай бэрхэшээлэл зэмэтэй бэшэ, харин колхозой хүдөө ажахын мэргэжэлтэд, хонишод, малшадай зэмэ бии. Ажалай дутагдал, гурим журамай муудаһан ушар баһал ехэ нүлөө үзүүлнэ. Эрилтэ һуладаад, мүн баһа харюусалгагүй ажалай хойшолон эрхэ бэшэ харагдана. Нёдондо яһалашье һайн үрэ дүнгүүдые туйлахаар байгаад, байгаалинин бэрхэшээлһээ, ажалаа һайнаар саг соонь хэжэ шадаагүй дээрэһээ таряашад түсэбэлэһэн ороонь тарыа, тэжээл гэхэ мэтые биратай абажа шадаагүй.

— Гэхэтэй хамта эндэ гансашье байгаали зэмэтэй бэшэ, тарыа хуряалгаяа удааруулаа, унжагайруулаабди, мүн баһа малда гэшхүүлээбди. Тингэжэ ехэхэн ургасаяа гээлтэдэ оруулаабди, —гэжэ түрүүлэгшэ тэмдэглэнэ.

Мүнөө үеын эндэхид хабарай тарилгада бэлдэжэ, бүхы аргаяа хэрэглэн, машина техникээ заһабарилжа байна, 45 трактор, тэдэнэй долоошинь хүсэтэ К-700 түхэлэй трактор, 22 автомашина колхоздо бии. Нёдондо 2,7 миллион түхэригэй техникэ худалдан абтаа. Энэмнай мүнөө үеын сэнгээр яһалашье ехэ зөөри гээшэ ааб даа.

Үнгэрэгшэ жэлдэ колхозойхид 8618 мянган түхэригэй ашаг олзотой гараа, мүн баһа һү, мяханайнгаа түлөө гүрэнһөө 9147 мянган түхэриг абаһан байна. Хамта дээрээ олзо оршонь 17.765 мянган түхэриг болоно. Энэмнай ехэ гээшэ гү, али бага гү? Урданай сэнгээр яһалашье ехэ ааб даа. Тэд мүнөөнэй сэнгээр энээнние ехэ гэхын аргагүй. Гансахан трактор, машинын түлишэдэ хэдэн миллион түхэриг хэрэгтэй ха юм.

Үнгэрһэн суглаан дээрэ фермерэй ажахынуудые байгуулха гэһэн олон дурадхалнууд оруулагдаа. Харин колхозой ветеранууд С. С. Трубининов, Г-Ж. Б. Жигжитов, Д-Д. Н. Базарсадуев гэгшэд үгэ хэлэхэдээ, дан ехэ яараһанай хэрэггүй. Хамтынгаа ажалтай даб дээрээ байя гэжэ дурадхаа. Юундэб гэхэдэ, мүнөө үеын байдалаар айл бүхэн үмсэ болоод, нэгэ-нэгэдээ техникэ, түлишэ худалдажа абаха, газараа эдлүүрилхэ арга шадалгүй байна ха юм. Тарыанай хуряалгаяа, түлишэ худалдажа абаха гэхэ мэтэһээ эхилээд, дааха дабаха аргагүй юумэн олон. Даб дээрээ мүнөө байһан ажалаа хүн бүхэнэй һайжаруулаад, гурим журам сахлад, оролдоод, харюусалгаяа мэдэрээд байгаа һаамнай, юумэн бүтэхэ гэжэ хүнүүд хэлээ. «Тингээдшье үмсэ болохоёо һанаһаан гэр бүлэнүүдые хэнишье баринна, хорионогүй. Аргатайл һаа. Түһалхабди»,— гээд колхозой түрүүлэгшэ суглаагшадта хэлээ.

Суглаан дээрэ зургаан айлай мэдүүлгые хаража үзөөд, тарыашадай ажахы эмхидхэхэ гэһэн һанамжань дэмжэгдээ. Мүн бүхы дээрэнь ажахын тоосоо, арендэ нэбтэрүүлхэ, шэнэ гуримаар хүдэлхэ, мүн баһа салигай тоосоо хэхэдээ, үйлэдбэрилһэн олзо доходһоонь түлэхэ гэһэн шиидхэбэринүүд абтаһан байна.

Э. БУДАЕВ.

Ивалгын аймагай тарыашадай «Нарһан» ажахыда 28 хүн хүдэлдэг юм. Ажахын хүдэлмэрилэгшэд хабарай тарилга эмхитэй һайнаар үнгэргэхөөр зоригжонхой. Тэдэнэрэй мэдэлдэ 200 гектар газар үгтэһэн байна. Эндэ шэнинсэ, обёос болон бусад ургамал таригдаха. Мүнөө тэдэнэр тоог дээрэ үрэһэ хүрэнгэеэ бэлдэнэ. Үнинэй хүдэлмэрилэгшэд Данзан Митыпов, Радна Намжилов, Владимир Будажапов гэгшэд 120 центнер шэнинсын үрэһэ сэбэрлээ. Гадна үшөө 100 центнер обёосой хүрэнгэ һаяын үдэрнүүдтэ сэбэрлэжэ дүүргэхэ ёһотой.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: М. Митыпов, Р. Намжилов.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

СНГ: тобшо һонинууд

МОСКВА. Латвийн ба Эстониин талануудай эдэ гүрэнүүдтэ Россий эрхэтэдые визээр оруулха хараатай хэмжээнүүдые абаһан дээрэһээ Россий Федерацийн Министрнүүдэй Совет таарамжатай тогтоол баталан абаа. Тэрэнэй ёһоор эрхэтэдэй нишэ тишээ ябаха тухай хөёр талын хэлсээ баталтар Латвийн ба Эстониин эрхэтэд Россий Федерацида визээр ерэхэ болоо.

Латвийн ба Эстониин газар дээрэ саг үргэлжэ ажаһуудаг аад, эдэ гүрэнүүдэй эрхэтэд болоодүй урданай СССР-эй эрхэтэд 1995 оной февралийн 6 болотор визэгүйгөөр Россий Федерацида ерэхэ гэһэн гурим сахигдаха байна.

Шэнэ гурим май һарада хүсэндоо орохо.

ЯРОСЛАВЛЬ. Эндэхи бүхы шахуу томо предприятинууд хүдэлмэрилэгшэдтоо хабарай амаралта үгэхэ гэжэ шийдээ. Шиниэ, мотоор, машина бүтээн гаргадаг болон бусад хэдэн заводууд майн 1-һээ 10 хүрэтэр зогсоогдохо юм.

Тон үндэтэй болоһон электрын эльшэ хүсые алмаха зорилготойгоор нимэ хэмжээн абтаа гээд олонхи предприятинуудай хүтэлбэрилэгшэд тэмдэглэнэ. Гадуур эдэ үдэрнүүдтэ тухеэрэлгэнүүдые хүдэлгэхын тула ехэ саг гаргашалбаншье, тиимэ ехэ ажал хэгдэхэгүй гээд тэдэ тоолоно. Мүн хүн зоной эдэ үдэрнүүдтэ саад ба огород дээрээ ажаллаха дуратай байһые хараада абаа һэн.

МОСКВА. Россий акционернэ «Газпром» бүлгэмэй директорнүүдэй совет Москвада ажалаа эхилээ. Энэмнай һалбарине хүтэлбэрилхэ дээдын зургаан гээшэ. Газаар хангалгын нэгэн нинтэ байгууламжын предприятинуудай ажалша коллективүүдэй ба захиргаануудай гэшүүд. Ямало-ненецкэ автономито округой захиргаанай гулваа, федеральна гүйсэдхэхэ засагай түбэй зургааануудай түлөөлэгшэд тэрэнэй бүридэлдэ ороо. Директорнуудэй советэй түрүүлэгшээр — «Газпром» бүлгэмэй правленийн түрүүлэгшээр Рем Иванович Вяхиревые Россий Президент томилоһон байна.

Директорнуудэй советэй түрүүшын заседани дээрэ акционернэ бүлгэмэй экономическа ажал ябуулгын болон һалбарини хүдэлмэрилэгшэдые социальна талаар хангалгын асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдэв.

КИЕВ. Байгаалида хорохүргэдэг зүйлнүүдые, тэрэ тоодо химическэ үлэгдэлнүүдые ба хоёрохинёо хэрэлэгдэдэг зүйлнүүдэй складуудһаа бэжэг түрэмоор шанартай эд бараа хилын саанаһаа Украина руу асардаг ушарнууд олошороо Украиный Гүрэнэй тамуужанай комитедэй мэдээсэл соо энээн тухай хэлэгдэнэ.

Немец «Римекс» ба «Гоналора» фирмэнүүд гол түлэб нимэ үлэгдэлнүүдые эльгээдэг байна. 8—15 жэлэй саада тээ хэрэгээ һаланһан химическэ үйлэдбэрийн үлэгдэлнүүд болон химическэ материалнууд Ровенскэ, умсын бага «Подилля», «Альянс вест» предприятинуудта, мүн Николаево хотын коммерческэ бүридэлнүүдэй нэгэндэ ерээ һэн. Киевэй, Львовой, Хмельницкийн автопредприятинууд ашаа эөөнэ.

Нютагайнь тамуужанда эдэ эд бараа хүсэд һайнаар шалгадаггүй байһан хадань хүрэжэ ерэһэн газартань шалгаха баатай болоно. Гадуур энэ бараанай түлоо Украиный тала мүнгэ түлэхэһөө байтагай оөһэдөө нэмэлтэ мүнгэ абадаг гээд хэлсээнүудые шалгахада элирээ һэн. Тингээд тэрэ хэрэггүй, хоротой бараае Украиный газарта булаха болоно бшуу.

ЫССЫК-АТИНСК. Эндэхи нэхэ хубсаһанай «Семетэй» фабрика түрүүшынгээ продукци бүтээн гаргаба. Энэмнай Турцийн «Ирамота» фирмын ба Кыргызстанай нэхы хубсаһа оёгшодой хамтын предприятие юм. Турцийн ба Кыргызстанай дэлгүүрнүүдтэ фабрика жэл бүри 100 мянга гараи нэхы дэгэл эльгээжэ байха болоно. Продукцинь дэлхэйн дэлгүүрэй эрилтэнүүдтэ харюусахаһаа гадна бусадһаа хямда байна. Германийн «Пфаф» фирмын техникэ хэрэглэгдэнэ, харин туухэй эдээр Кыргызстанай малшад хангана.

МОСКВА. Хойто Осетидэ Росси Грузи хоёрой хилэ дээрэ оршодог Россий хилэ сахидаг сэрэгшэдэй «Сэрэгшэдэй Ларс» гэжэ саг ороо... ноот 15 миллион... контрабанда барилга... Контрабандистнуud бүлгэ... дүрэнүүд. Элитэ... раашадай зурагуud. Ш... зуун жэлэй шалгаа... нуud, мүн харин... дэй медикаментнуud... мэтэ түүхэтэ удха... тай, тон сэнтэй хэмжэ... дые Россійһаа Грузи... шаха һанаатай... Россий Федерацийн... сахидаг сэрэгүудэй... түбэй хүдэлмэрилэгшэ... ковник Евгений Эпанч... мэдээсэнэ.

БАРНАУЛ. Майн... хойшо эндэхи промышл... предприятинуудта... 1 киловатт эльшэ хүсэ... түхэриг 80 мүнгэ... Электрын эльшэ... нэй үнэтэй болоно... һээ нютагай засаг хилэ... ба һүнэй үнэ сэн гүй... дал май соо хараа... хөөр түсэбэлэнэ.

ИТАР-ТАСС

Дэлгүүрэй үедэ мүндэлһэн бодолнуу

САНГААН ХҮГШЭНЭ ГОЛХОРОЛ

Санжид Будаевна Дымбрылова наһанайнгаа ехэнхи хубинень һаалишанаар хүдэлжэ гараа юм.

Нарай нялха үхибүүдтэ үлэмжэ дуратай хадань тэдэнь хормой хотоһоонь шагтагалдадаг, дахалдадаг. Санжид гэжэ шадахагүй хадаа Сангаан гэһэн байгаа бээ. Тиимэһээ энэ нялханарай үгэһэн «Сангаан» нэрэнь нютаг соогоо Санжид Будаевна гэһэнһээ нилээд бүхөөр хадуугданхай, наһатайшье хүнүүд энэл нэрээрнь нэрлэдэг болошонхой юм.

Бүри үни хада наһанайнгаа амаралтада гараһаншье һаа, бүхы хүсэ шадалаа хамтын ажалда үгэһэн Сангаан хүгшэнэй эрхэ сэдьхэлынь оршон тойронхидойнгоо хэрэгнээ, хүдэлмэриһөө холодоогүй, һонирхожол байдаг.

— Урдань хүнүүд түрэхэ малаа баалалтаар тушаагаад, Хэжэнгын боонидо (бойня-мал үүсэлдэг газар) малай досооһоо абажа хаяһан хурьга, тугал обоо хүбөө ябталаатай байдаг бэлэй. Мүнөө үбһэ тэжээл дуталдаба гээд зариман түрэхэ хонидоо мяханай комбинадта тушааба гэлсэнэ. Дахин хэзээшье түл түрэсээ олошоруулжа, хүн зондо хүртэсэтэй болгожо юумэнэй үнэ сэн тогтоохо, тогтонжоруулха юм ааб даа,—гэжэ зүрхөө шэмшэрүүлэн хөөрэхэдэнь, би газетэдэ ганса нэгэ бэшэдэг болоһон хүн хадаа урданайнь юумэ ухашалан һонирхобоб.

— Урдань гэхэдээ хэды багай үеые хэлэнэбта? Хэчнинь хонээ баалажа тушаалгадаг байһан юм?—гэхэ мэтын хэдэн таамаг асуудалнуудые хөөрөөнэйнгоо һабагша татахынь түлөө табижархибаб.

— Эндэмнай улаан хуули хүсэндөө орожо, хамтын байдал тиимэ бэлэхэнээр байгуулагдаа үгы юм.

«Ажалша» коммунын тогтоһые һанахада, ангийн тэмсэл һүжэржэ, тэд нэгэ бага баяжаһан, хэды үхэр малтай хүнүүдэд хашаһан, хааһан «хулааг» болгоһон ушариууд яһала бии. Манай эндэһээ Сонгодоо Даша, Анчигай Батамүнхэ, Эрдэнийн Эргээн, Шойнжуур Бүдэ, Доржийн Һамбалжа (Соржо), Бүүбэйхэнэй Бэшүүдэй (Ринчин) гэжэ зургаан хүн хулаагшалуулжа сүлэгдэһэн байгша.

Тэрэ үедэ коммунымнай түрүүлэгшэ Баряамад Цэрэнэй Дашабал байгаа гээшэ гү, сомоной зүблэлэй ноёд Шагдаржаб Цыванов, Ринчиним Нанзатовуудта «хулааг» нуга дороо хээд, унтажа байнат» гүүлэжэл, хараалгажа байдаг байгаал даа.

Нимэл эрхэ байдалда тэдэ зургаан хүнэй удаа ээлжээтэ кандидат хулаагууд гүүлэжэ, үглөө — мүнөө хаалгахаяа хүлеэжэ, үйлэ тамала үзэжэ байгшад олон һэн.

Рампилай Ринчин, Хантын Түгэд, Дарын Жамьян, Анандаев Доржо, Жэгмэдэй Бата-Мүнхэ, Намжилай Халсама, Сампилай Самбу, Будын Дэлгэр (миниий эсэгэ) гэгшэд сэхэ тушаалгажа ябашоо үгышье һаа, тудтаа зобоһон, тулиһан байгша.

Эжын хүбүүн эрхэ юм.
Эрхэшье хадаа
Эзэн хаанай албые
Эрхэ бэшээр дүүргээл даа.

—гэжэ дуун байгша гүб даа. Социалис, капиталистшье гуримтай байг илгаагүй, гүрэнэй хуули гайтайл һэн гүб даа. Ямарханшье эрэшүүл хуули дабажа шадангүй унадаг лэ байгаабшибы даа. Хулааг гэжэ ярлаг зүүлгээл һаа, түрүүн хиндхүүр татабари ашадаг байһан аабза.

Баян зооритэй байхаһаа гадна, һүүһаншан, зарасые баряагүй, гэм эмэ хээгүй хүниие гэнтэ тушаажархиха аргагүй байдаг юм һэн гү, эхилхэдээл татабари ашажа, амгалан сагта «сэ... гэн нарта, прави... хүтэлбери доро» ... тээшэ дабша ... «хахархай тэбшын ... раад үлэһэмнай» гэ... ша,—гэжэ Сангаан ... нэй һанамжа дура... гаа һабагша тата... хадань нээрээшье ... нээрээшье хайрлан... гаа бэлэй.

Үнгэрэгшэ жэлдэ ... тын совхоз тараха... зөөшөөн хубаажа ... най ажахынуудай ... лоһон юм. Тарыашан... хынихиной абаһан ... наяа, зөөриеэ хаа... хамһуурингүйгөөр ... эдлэхэ гэхэдэнь, ба... уларил урагшагуй ... гээд һануулаа, ... уһанай уядажа, сэ... ной һалбаржа ... жа байхадань зуна... һанагдаагүйгөөр ... хамаг юумэ хуу... хүлдэшоо һэн губ... һээ боложо зун, на... тан хаһада— хурга... дэ хүн зон гарта ... хэдышье оролдоо һа... та газар дээрэһээ ... гүйсэд хүрэхэ үбэ... абажа шадаагүй. Та... ряанай һолооможо... да, шадалтай ... шуулынь дары хорб... рэжэ дуулаа һэн.

«Зуд болоходоо ... гэжэ урданай үе... Намарһаа ехэ сайна... мал хагданда бэлэ... һэ, тэжээл алмаа... болоо һэн.

Ушар тиимэһээ ... рэн һуулаа хурга... ха гү али колхо... хажуу тээһээ тэжэ... асарха гэжэ найдаа... лижо. Үмсэ боложо... һан зарим нэгэн ... най ажахы хабараа... ха соогуур хорёо ... хагүйн тула сэгэн... лоһон хойношье ... хэ амаяа үсөөлжэ, ... хонидоо мясокомби... шаанан байха.

Бүхы наһаараа ... малай тоо толгойе ... руулха гэжэ ороо... һан Санжид Буд... сэдьхэлынь тиимэ ... эбсэнэгүй. Наһан ... үлэсхэлэн туранха ... нилээд үзэгдэнэ. ... далаа буурашаһан ... тээ ногоон сай шанд... руунь шудхаад. ... бодхоогоод, нүүрэ... шобтороод, уһан та... ёртой худхажа наһ... жаар тугалдань аж... тэрэ дайнай удаадан... шэр хүндэ жэлүүд... шанха хабариууд С... Будаевнада огтолон ... даха аал?

Дэмбэрэлэй Бат... Намсарайн Пылма, ... лэгэй Мэдэгма, Зах... Лэгжимэ, Батамунхэ... жэд, Эжэнэй Сэнжэ... лон бусад малшад, ... раа зуд болоо һаа—зу... гүүр, дайн болоо һаа, ... дээгүүр гэжэ, хамтыг... сөөр оролдоо-оролдоо, ... һан малаа ногоон дэ... гагша һэмнэй.

— Нигэжэ саашаа ... хаб?—гэжэ бүхы наһ... хамтын зөөри арбаа... түлөө оролдоошье һаа, ... гэжэ шэнэдэлгын эрхэ... сөо орошоод, гансаа ... хэнээ хараад, «хара ... хаан, боро гэртээ бэсэ... ложо», 75-дахи хабара... тажа байһан Санжид ... нэй гайхаханьшье бүр... шэ.

Зүгөөр ажабайдаанай ... до нигэжэ муудажа ... гүй, һайнжарха. Түрэ... жэлдэ халгаһан хүнүүд... жомоо үшөөл хараа... үшөөл хоротойгоор ... дэг болохо гэжэ тэрэ ... нэ.

Гэбэшье тарыашанай ... хынууд мал адууһаа ... шөрөөлхэ гэһэн хатуу ... сэбгүйгөөр өөһэдынгө ... рэглэмжэнэ үлүү ... улад зонние тэжээжэ ... жэ Сангаан хүгшэнние ... гүүлхэнь гайтайл хэрэ... эдээр Кыргызстанай малшад хангана.

МОСКВА. Хойто Осетидэ Росси Грузи хоёрой хилэ дээрэ оршодог Россий хилэ сахидаг сэрэгшэдэй «Сэрэгшэдэй Ларс» гэжэ саг ороо... ноот 15 миллион... контрабанда барилга... Контрабандистнуud бүлгэ... дүрэнүүд. Элитэ... раашадай зурагуud. Ш... зуун жэлэй шалгаа... нуud, мүн харин... дэй медикаментнуud... мэтэ түүхэтэ удха... тай, тон сэнтэй хэмжэ... дые Россійһаа Грузи... шаха һанаатай... Россий Федерацийн... сахидаг сэрэгүудэй... түбэй хүдэлмэрилэгшэ... ковник Евгений Эпанч... мэдээсэнэ.

БАРНАУЛ. Майн... хойшо эндэхи промышл... предприятинуудта... 1 киловатт эльшэ хүсэ... түхэриг 80 мүнгэ... Электрын эльшэ... нэй үнэтэй болоно... һээ нютагай засаг хилэ... ба һүнэй үнэ сэн гүй... дал май соо хараа... хөөр түсэбэлэнэ.

ИТАР-ТАСС

«Гэсэрэй» һайндэрые угтуулан

СҮҮГЭЛ ДАСАНАЙ, ХАН-УУЛЫН МАГТААЛНУУД

» ҺАЙНДЭР
алада хаа хаа-
юм: Ага тос-
дасан хурах-
мүрөөө ут-
суута Бальжан
Будалан дэ-
хада хүрэхэ,
ооотой Бальки-
нуур, дөөгүүр,
үндэр Алха-
мүндэлхэ...
саан, Хан-Уула...
даа холо гаран
ута Хан-Уулаг то-
дадаг юм. Да-
ла нилээд дээрэ,
рабал, Мо... оной
Алхана хоёр ха-
гэшэ.
ын түрэлэйхид,
рбал Хан-Уулын
хойно, 5—6 мо-
та оршодог Хол-
уын үедэ зуна-
2—3 цуурай бо-
дээрэ бууса нуу-
н. Харин хам-
бин болоходо,
нэн юм...
зуная эхин ha-
Хан-Уулын обоо
амтай байгаа.
анай шэрээтэ бу-
ргаяа заабол та-
байһан гэлсэгшэ.
анай һүүлээр ехэ
болодог байгаа:
даан, бүхэ барил-
харбаан... Бүхэ-
эшүүл хүсэ ша-
адаг һэн.
нааданда аяар

Бооржын, Сүнхэрэгэй, Ульрэнгын, Үргэнын, Уртын хүн зон олсороо ерэжэ, хабаададаг байһан гэлсэгшэ.

Урданай наһатайшуулай хөөрөөнһөө мишишье аба, Доржын Һамажаб эдэ обоо тахилгануудта суута гүйгоошэдтэ соло дуудадаг байһан юм. Тэрэ мориной соло арбаад жэл соо дуулаһан гэжэ хэлсэдэг, «Дун сагаан шүдэтэй, дурамбай шэнги шүдэтэй» гэжэ лэ эхилдэг һэн гэжэ үбгэд, хүгшэд намда хөөрэгшэ бэдэй. Мориной соло дуулаха заншал мүнөө дахин һэргэжэ байна. Энэ сохэ һайн гэшэ. Тоэд манай шүтагта мориной соло гээшье хадуужа абажа яһаһан зон наһанай болошоо. Солошон яһаһан минии аба 1938 оной февраль соо хамалганда дайрагдажа, түрмэ. ГУЛАГ-аар ябаад, амиды мэндэ бусажа ерэзгүй...

Хан-Уула хадаа нютагаймнай эгээн сохэ обоо болоно гээшэ. Энэ обоо Сүүгэлэй дасанһаа холо урид бии болоһон, нютагай зон хэр үгһаа тэрээндэ шүтэдэг байһан ааб даа. Харин Сүүгэлэй дасанай баригдажа дүүрэхэдэ (1831—1834 онуудта), Хан-Уулын һураг сүү хаа хаанагүй тараһан байгаа.

Нютагаймнай зон зун бүри, июнии 13-да Хан-Уулаяа тахидаг. Найр наадан болодог даа.

Хан-Уулын, Сүүгэл дасанай 2 магтаал уншагшадай анхаралда дурадханаб. Хан-Уулын обоо тахилга дээрэ, 1988 оной июнии 13-да хүгшэдэй энэ магтаал дуу дуулахадань, бэшэжэ абаха гэжэ һанаа һэм. Тиигээд 1989 оной декабрь соо Агада Зодсын Удамбраабаа (1917 ондо түрэһэн) түрүүшын 2 бадаг бэшэжэ абаа хүм. Харин һүүлшын 4 бадагые үнишэй багшанар, үндэр наһатай Б-Н. Баясхалановод Б. Б. Намсараев хоёрһоо бэшэжэ абаа һэм. Тэрэл Удамбраа эгэшэһээ Сүүгэл дасанай магтаал бэшэжэ абаһандаа ехэ баяртай ябадагби.

Миниии һанахада, «Гэсэрэй» һайндэрэй Сүүгэл дасан бүүжа ерэхэдэ, эдэ магтаалнуудыг хүтамжын дуунуудыг болохоор бэшэ гү? Мүнөөнэй буряад хүгжэмнэд эдэ хоёр магтаалда хүгжэм таарууулха байгаа гү гэжэ һанагдана. Тиигэхэнь бүгэдэ зон дуулажа байха һэн.

«Гэсэрэй» һайндэр Ага найман эсэгын тала дайда дээрэ удаан мартагдашагүй һайндэр болохо ёнотой. Бүлта зон эдэбхинэ, шадал болоо, һанаһан, нарбайһанаа харуулха, хубаалдаха эзэргэтэй. Олороо хэлсэһэн өөгүй ха юм, нухэл.

ХАН-УУЛА

Утаэн Ононой хоймэртэ
Орьёл сагаан Хан-Уула
Орьёл сагаан Хан-Уула
Обоохон бунхан шэмэгтэй.
Харьяа Ононой хоймэртэ
Харьяа сагаан Хан-Уула
Харьяа сагаан, Хан-Уула
Хада бунхан шэмэгтэй.
Харьяа сагаан Хан-Уула
Хадаг зурам шэмэгтэй.
Хадаг зурам шэмэгтэй,
Хаан хировын арамнайтай.
Орьёо сагаан Хан-Уула
Обоо бунхан шэмэгтэй,
Очир Баанчин арамнайтай.
Хадые түблэн гаргагша
Харьяа сагаан Хан-Уула.
Хамтын манай ганжарба
Хада бунхан шэмэгтэй.
Орошие түблэн гаргагша
Орьёо сагаан Хан-Уула
Ононой манай ганжарба
Обоо бунхан шэмэгтэй.

СҮҮГЭЛ ДАСАНАЙ МАГТААЛ БЭЬЭЛИГЭЙ ДУУН

Хүхэхэн Булгатые
тойрогшо
Хүүен байнхай Ономнай.
Хүрин зандан дасан байна.
Хүрин зандан дасангынь
Хүжэ алтан ганжартай.
Хүжэл алтан ганжарынь
Хүрээнэй ламахайн
арамнайтай.
Шарахан Булгатые
тойрогшо
Шааян байнхай Ономнай.
Шааяа Ононой хоймэрто
Шарахан зандан дасан
байн.
Шарахан зандан дасанинь
Шарамал алтан ганжартай.
Шарамал алтан ганжарынь
Шэжанай ламахайн
арамнайтай.

Л. БАЛЬЖИНИМАЕВ.

Дардаев дарханай дахуулнууд

...ааб хуурнай дунд...
...ин шодоно дэ...
...мастерской хадаа
...ай сог үргэлжэ суг-
...дадаг дуратай газа-
...ролой. Ушар юуб
...ө залуу хүбүүд
...ажалай «нюуса-
...таниласдаг, гараа
...шуу. Хүрэзын эшэ,
...шодэг хабтагай гэхэ
...юрын хэрэгсэлнүүд-
...гээд, стол, тумбоч-
...ыдын дарханжарихиа,
...даагаар хушажа шэ-
...шадабритай хубүүд
...ай ябаа сэдохол.
...гээд ажалые тэдээн-
...наадаа аяар

...дэ хэн заанаб, һурганаб гэ-
...гэл, ажалай багша Герасим
...Григорьевич Дардаев гэрэй
...хэрэгсэлнүүдые, хорёо ха-
...шаагаа дарханжа, хэжэ һу-
...раагүй эрэ хүн гэшэ хэзээ-
...дэшье ёнотой эрын нэрэ со-
...лые түйлахагүй гээд тэрэ һу-
...рагшадтаа ойлгуулдаг. Ха-
...руулдажа, хюрөөдэжэ байха-
...даа, минии хэрэгсэл бүтээнэб
...гээд бээ эзэнгүй, олоной
...гайхал татаха, шюдэнэй ху-
...жар болохо. сэдьхэл бая-
...суулха бүтээлнүүдые хэдэг
...болохоор хүдэлхэ ёнотой
...гэһэн тэрэнэй жаяг зарша-
...мые һурагша бүхэнинь ha-
...надаг ёнотой. Мастерской
...руу ороходошье, уран һай-
...ханда угаа дуратай эзэн эн-
...дэ бии гээд ойлгохоор: шкаф,
...таг, харуулладаг газар угаа-
...зануудаар нэмэглэгдэнхэй.
...Техническэ урлалтын ба при-
...кладной искусствын кружок
...хүдэлмэриеэ ябуулдаг.

Багша Дардаевай бэрхэ һурагшадые нэрлэбэл, Андрей Попов, Виктор Калашников. Юрий Болонев, Сергей ба Геннадий Щербаковуд гэгшэд болоно. Эдэнэр эн мастерской руу ганса хэшээлэй үедэ ерэнэ бэшэ, гатайда һурагшадай урлалай ба прикладной искусствын выставкэ үнэргэгдэжэ, Барыкино һуринай багша Герасим Григорьевич Дардаевай һурагшадай бүтээлнүүд тэндэ горитой һуури эзэлээ юм.

С. ТЮЛЮКИН,
манай штатнаэзшэ корр.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Тарбагатайн районой Барыкино һуринай дунда һургуулиин ажалай багша Г. Г. Дардаев һурагшадтала.

Уншаа, дуулаа һэн гүт?

...оохил зандаа

...car соо дүүргэгдэн-
...ан барилгын объект-
...олон байһан зандаа.
...ондо 2,6 миллиард тү-
...326 барилгын объект
...ыда болой. Эдэнэй
...ыда шахуу худалдаа
...ыда болоод нинтын
...ондо хабаатай. Про-
...ыда 13,5 мянган объ-
...ой 12-нь ла худал-
...Россиниай баяннуул
...ын бэ дээрээ абана-
...ыдаржа байһан үйлэд-
...ыөргэнь бодхоохо гээ-
...ыөр хэрэг хадань тии-
...шэ гү?

...ыөр үнөөхил хүсэд дуу-
...ыүй барилгын объект-
...ыин зандаа ха юм даа.

ЭН ТУХЭЛЭН ЮМ

...ыа хадаа дүрбэн түхэ-
...ылэтэй ори ганса гүрэн
...ыө. Нигэдэхөөр, хилэнь
...ыай хилэнүүдтэй туда-
...ыө Хөөрдөхөөр, Прибалти-
...ыө гүрэнүүдтэй хилэнүүд.
...ыдахяар, СНГ-ийн бүрин
...ыө ородогүй, Грузи бо-
...ыө Азербайджантай хилэ-
...ыө Дурбэдэхөөр, Беларуь-
...ыө Украинатай болоод
...ыистантай хилэнүүд.
...ыөдэ 58 мянган нилоо-
...ыө хилэнүүдэй 10 мянга-
...ыө ла улаасхоорондын
...ыө бүридхэгдэнхэй. Му-
...ыө Россе 16 гүрэнтэй хилэ-
...ыө Зүүгоор ганса Норвеги,
...ыө Финляндиа, Польша, Монгол
...ыө КНДР-тэй хилэнүүд
...ыө Баруун талаар
...ыө

ИТАР — ТАСС.

Тэрэл зуура Японтой, США-тай далайн хилэнүүдые, мүн Хитадтай хоёр газарта хилэнүүдые хэлсээгээр тогтоохо гээшэ бэрхэшээлтэй байна. Гэбэшье урдань СССР-ийн бүридэлдэ ородог республикануудтай хилэнүүдээ тогтоохонь энэзнһээ хүшэр байжа болохо...

ЯБАЖАЛ БАННА

Эрдэмтэд болон бусад эрдэм мэдэсэ эхэтэй ажалтан манай Россиһаа ябажал байна. 1992 ондо 3,5 мянган хүн ябаа. Тэдэнэр манһаа гаража оногшодой 1-2 процентнь болоно. Тиигэхдээ эдэнэрэй ябалгань улам түргэдэжэ байна гээд тэмдэглэхэ шухала. Гадна эрдэмэй зарим хүдэлмэрилэгшэд олзын хэрэг эрхилдэг болоно, мэргэжэлээ һэлгэнэ.

ҮСООРЖЭЛ БАЙНА

Зоной эрилтэ хэрэглэмшын албан элдэб юумэ зайнабарилга, шэнэлэлгээ бага, үсоон болгожол байна. 1992 ондо 1991 оной-хидо орходоо 25 процентээр үсоон гүтал зайнабарилагдаа. Гадна 40 процентээр бага хубсаһан угаагдана. 50 процентээр бага юумэн химическэ арганар сэбэрлэгдэнэ, 40 процентээр үсоон телевизор зайнагдаа.

ОДОО ГАНХАЛТАЙ

Инисиэл хотын гарнизондо алба хэдэг байһан сэрэгшэн частьһаа тэрэндээд, олзын хэрэг эрхилжэ, зонные мэхэлжэ захалба. Тиигэхдээ урагшатай байгаа. Ородоо нэгэ жэл соо гурбан машина абаха мүнгэ олоно шадаа. Зүгоор агаал гайхалтай юумэн гэхэдэ коммерческэ банкынь... директор тэрэ болоо ха юм! Тиигэжэ тус банк 40-ёод миллион-тухэриг олдаа. Мүнөө тэрэ баригдаа, мүрдэлгэ хэгдэжэ байна.

100 МЯНГАНИЙНЬ АЖАЛГҮЙ

Хамта дээрээ 533 мянган хүн Росси соомнай түрмэдэ болон лагерьнуудта һуужа байна. Тэдэнэй 17,5 мянганинь эхэнэрнүүд, 17,7 мянганинь хүүлиин наһа гүйсоогүй үхибүүд юм. Гадна мүрдэлгэ доро байһан 210 мянган хүн хаагданхай. РФ-гэй МВД-гэй мэдээгээр түрмэдэ һуугшадай 100 мянганинь ажалгүй һууна.

Россин Федерацин түрмэдэ һуугшодай сүүдхын дунда эзэрын салин 82 тухэриг болодог. Энэнь һарын 2 мянган тахай тухэриг юм. Модо стололо дээрэ хүдэлжэ байһан зон сүүдхын 3227 нара соо 10 мянган солхооб салин абаа. Зүгоор Красноярска хизаарта нарын 15 мянган тухэриг олодог юм.

Эдеэ хоолой талаар байдал балай һайн бэшэ. Сүүдхын турша соо ородоо 32 тухэриг гарганалгадахаар хараалагдаһай. Мүнөөнэй сэнгүүдээ дуламжалхада, энэ ажалтэр бага юм ааб даа.

(Эндэб һоонгуудаа абтаба).

ИТАР-ТАСС: түби дэлхэй мүнөөдэр

ЛОНДОН.

Арабай Нэгэдэмэл Эмирадууд болон Катар баруунай гүрэнүүдээ зэр зэбсэг ехээр худалдан абаха түсэбтэй.

Мүнөө үедэ Катар «леклерк» тухэлэй 54 танк худалдажа абаха тухай хэлсээ Франциин гүрэнэй компаниитай үнэргэнэ. Мүн «абрамс» тухэлэй танкнуудые абаха хэлсээ америкын «Дженерал дайнэмикс» корпорацитай баталха арга болоомжо шудалжа байнхай.

Харин Арабай Нэгэдэмэл Эмирадууд Великобританиһаа 100 миллион доллар сэнтэй «Супер пикс» тухэлэй 12 вертолёт худалдажа абахаар түсэблэжэ. Энэ гүрэн дутын зургаан жэлэй туршада потребительнүүд болон сэрэгэй онгосонуудые худалдажа абахын тулада 5—7 миллиард доллар һомолхо хараагай.

УЛААН-БААТАР.

Ашаа болон пассажируудые зөөдэг АН-26 тухэлэй самолёдой үлэгдэлнүүд олдоо гэжэ Монголой радио мэдээсэб. Тэрэ апрелиин 23-да Улаан-Баатарһаа Баян-Үлэгэйн айраг хүрэхөөр гараһан байгаа. Тэрэн соо 23 пассажир ба экипажай 6 гишүүн ябаһан юм. 5 аймагай сэрэгэй парашютистнүүд, альпинистнүүд, юрын зон, туристаар хэрэгсэлнүүдтэй Монголой Арадай Армиин, мүн Россин ба Казахстанай самолёдууд ба вертолёдууд тэрэнтие бэдэрһэн байна.

Сагай уларилай орёо байһан дэрэнгэ самолёдые бэдэрхэнь хүшэр һэн.

юрэдөө, бүхэли үдөрөө эндэ үнгэргэнэ гэхэдэ хамаагүй. Багашуулай һууха стул, стол, нухнинии хэрэгсэлнүүдые, телевизор табиха эргэнэг харуулдажа, угалзануудые зохёожо, эдэнэр «сэдьхэлээ сонгүүлнэбди» гээд мэдүүлдэг юм. Һаяшаг эдэнэр ханада үлгэдэг светильнигүүдэй түхэл янзые дархалхадаа, үнгэрһэн зуун жэлдэхи баян бардам айдай айншадые үгтан абадаг залай шэмэглэлгэл адлаар, урданай һайхан өлгатайгаар бүтээжэ, һургуулиин коридор соо хаанаар үлгоо юм. Тиигэхэнь һургуулиде ерэһэн хүн бүхэн «хаанаһаа эдэ бүгэдые абаабта, шучаг болоһон эүйл ёнотой» гээд һурагшолна.

Һурагшад хабартаа хуһанай, ушөөнэй модо балдажэ, зүгай үедэ энэ материал хатаагдаад, удаань мастерскойдо асарагдажа, элдэб хэрэгтэй бүтээлнүүд болодог гээшэ. Хабарай амаралтын үедэ районой түб — Тарбагатайда һурагшадай урлалай ба прикладной искусствын выставкэ үнэргэгдэжэ, Барыкино һуринай багша Герасим Григорьевич Дардаевай бүтээлнүүд тэндэ горитой һуури эзэлээ юм.

С. ТЮЛЮКИН,
манай штатнаэзшэ корр.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Тарбагатайн районой Барыкино һуринай дунда һургуулиин ажалай багша Г. Г. Дардаев һурагшадтала.

АМА БАРДАМ —АЛА САЛДАН

(Һургаал боломоор ушарнууд)

ТАБИСА
а) ОБООГОЙ

Зун. Айл аймагаараа обоо уулаяа тахюулдаг үе сагнай хүрэжэ ерэлэй. Ехэ дайнай үнгэрһэн хойно, 1948 ондо. Буурал Баабай уулаяа үгы һаа, «Мүнх» гэһэн нэрэтэ нэрээрнь тахюулабабди. Үндэр хадын оройдо ябага нюсэгоор гү, али хазаар морёор гаража, һанаһан хэрэгээ бүтээжэ, үнэн зүрхэнһоо шүтэжэ, обоогоо тахлад, доошоо буужа, найрлахаяа ерэдэг һэмди.

Обоогой найр наадан болохолоо, Чисааныи голой хойно, Бугата горхоной зүүн бэедэ, Эхинэй аршаанай улайха харгы дээрэ, ургажа байһан һургаг отолжо, урса отогтол обооложо, таатай зохид тала нугатай табиса Бугата Буурал Баабайдаа табижа, зоной амгалан тэнюун ябахын тулада түхеэрэгдэнэн юм.

Түхэреэлэдэ ургаһан бургааһа шугытай, сэнгэлигэй орондо, дайн дажарһаа бусажа ерэһэн хүбүүдээ угтуулан, анхан сагайнгаа гуримаар бүхэ барилдаан, мори урилдаан, номо нурша харбаан боложо, соло дуудаан үнгэржэ, зон хүхюу зугаатайнууд гэр гэртээ бусаа һэн.

Үглөодэрынь «Коминтерн» колхозой ажалшад ба хүгшэд, үбгэд үбнэ хурялгын урда тээ Эхинэйнгээ аршаанда ошожо, торходо орохо, аршаан ууха, амархя зорилготойгоор һубариддаад, хоёр мори тэргээр, хэдэн алхын зайтайгаар догшобо.

Түрүүшын мори тэргэ Бууралай табисада тогтожо, эдеэнэйнгээ дээжэнэ үргөөд, саашаа ябаба. Хоёрдохи мори тэргэ тогтожо, боожошон табисада тамхинһаа үргэбэ. Хүргүүлжэ ябаһан хүгшэн Цэдэнжабай Долгор тэргэ дээрээ хэсылдеэд, тамхила баяюулжа, тунгаасагүйгоор, «Үсэгэлдэртөө шамайе таха һэмди, айраг сайгаараа, нүнэйнгөө дээжээр, тэбшэ мяхаар, табаг айһраараа, төөлэй бүүһэгээрээ хүндэлөө һэмди. Үдэр бүхэндэ үргэжэ байха аргамгүй даа»,—гээд, мориёо даб гүүлхэтэйнь тэндэ гэнтэ баабгай (Маахай Шараевич) мориноинь урда хоёр хүл дээрээ бодоод, шуухирса унхидажа байба ха. Тэргэтэй морин залд гэһэндээ, хажуу тээшээ халба һүрэхэдөө, хаһаг тэргэ хүмэрижэ, моритоёо хабтайжа хэбтэшэбэ.

«Намһаа ехэ ноён үгы, нуурһаа ехэ далай үгы» гэжэ хэсылдижэ һуурһан хээтэйхэмнай харгын хажуу тэз хоёр шажан зайда шэдүүлшэнхэй, ухаа мэдээ табижархёод, шашхажа, шааяжа хэбтэхэдээ хайрла, хэшээ гээд маани мэгэмэзэ уншанхай, нөгөө ороно байгаа һэн ха. Харин баабгай баһал хүгшэнэй шашхаанһаа сошоһондоо, нэлэнхы ой руугаа талнигаа һэн.

Буурал баабайда будүүрхэжэ, бөөрхэжэ байһаар гасаалуулаа гэжэхэ. Обоо уулын эзэдтэ эдирхэжэ болохогүй, аюултай, гэмтэжэшье, үхэжэшье болохо.

б) ХҮБШЭ, ТАЛЫН

Хэжэнгэһээ эхилээд, Улаан-Үдэ хүрэтэр Загарайн харгыгаар ябахада, арбаад табиса үлэнүүд оршожо байдаг.

1942 оной намар агууехэ дайн түлэг дундаа һэн. Тэрэ оной октябриин хуушаар 1922, 1923, 1924 оной хүбүүдые сэрэгэй албанда таталган боложо, Хэжэнгын поенкомадһаа 36 хүбүүд хорёод мори тэргээр Шэнэ-Элхинин станци хүргүүлээ һэмди. Тиигэдэ досоогоо һүзэгтэн, доро дороо табиса үлэдэ ерэхэдээ, таба гурбаяа табижа, тарни маанияа аман соогоо уншажа, бэе бэсһээ шюлээрхэн татажа, буд һадаа уяжа, ороӧно тарлагаа сасажа, зэд, саарһан мүнгээд үргэжэ, аминды мэндэ һоогөө бусахаяа зальбаржа гарахадамнай, зарим нэгэн хойномнай гээгдэд, үргэһэн сһарһа мүнгыемнай суглуулжа ябагша һэн.

Үлыи мүнгэн «хойно хоригтой, хойто зааанда нүгэлтэй» юм байгаа.

Хоюм мэдэхэдэмни, табиса-үлын мүнгэ суглуулһан Дмитриев, Краснопеев, Нитиев, Жигжитов, Намсараев болон бусад дайнһаа бусаагүй байгша.

Табисын мүнгэн тодхортой, үлын зөөри үнөөтэй юм.

Тон үлэнөо тамхи, шинрэ гү, бэшэнье-хэрэгсэл абаха сагай болоо һаа, хүнөөр хоорэлдэнэндэл хэлэжэ, ороондонь мүнгэ гү, сэсэг набша гү табибаб гээд, гуйжа, мүргэжэ абахада болохо. Тайга хүбшын гү, али тала дайдын зэзэнтэй ойлголсохогүй һаа, юумэ абаһанай хэрэггүй.

Зоиһоо хаһа хяһаһаар хүндэеэ буураһан, хүлоо шэрэһэн, хүгшэрһэн наһандаа хүүгэдэй наадан боложо, үтэлһэн бэедээ үхибүүдэй зугаа боложо, зон нүхэдгүй, тала танилгүй ябагша һэн. Нүхэд гээшэ нүхэ руу хэдэг юм. Зургаан нүхэдһөө үлүү зуун солхооб халааһандаа хээ һаамни, лээрэ гэлэг һэн. Бодоод үзэгты, хэр зүб бэ?

«Үгы» гэжэ аманинь нугаршанхай, «Хоогоосон» гэжэ хоолойнь зангиршанхай, аманай алдууриһаа ашатын буян алдагдажа, хогоосон тадада хунхышанхай хэбтээ гэлсэхэ.

Хяһуурай зэмэ хизаргүй ехэ нүгэлтэй юм гэлсэхэ. Олоһоноо хубаалдажа, олзолһоноо хүртээлсэжэ ябахада, амидын жаргал.

ГУРБАН БУРУУ

Үбэл. Чисааныи эхинэй Шэнэһэн нютагай Шагдарай Жалуу табяад наһандаа Хорин дүүмын ярмаргта ошоод, гэдэргээ бусажа ябахадаа ородтоод, Хорин Байсын-Үбэрэй нютагта тарууһуйһан айлнуудай нэгэндэ, хорёогоор дүүрэн хоёр ута ункагар һүрэтэй айлайда морёо таталуулжа, өөрөө амаржа хонохо гээд, гэртэ орожо, хонолго һурахадань, наһатайшаг (далаад наһанай) үбгэжөөл:

— Ябаһан хаһыгаараа ябажа бай, хонолгодо табихагүйбди,—гэбэ ха.

— Орой һүни болоо, шоно, нохойшье аймшаттайл, дабаанда гуриха шононууд мори шарга угтана гэлсэнэл. Хонуулжа хайрлыт, морин-домни үбнэнэй хог һогшье һаань болохол,—гэбэ.

— Үгэжэ байха үбнэн байхагүй, унтуулжа байха унтари байхагүй,—гээд эзэн харюусаба.

— Хорёо хаанхай һаатнай, хоойоор морнёо уяжа, үдэр болгуужам. Би өөрөө үглөо болотор масаглажа хоойоор һуужа хонуужам,—гэбэ ха.

— Хонуулха аргамгүй, гэрнай уйтан, гэдэнэ садхааха гурил байхагүй гэжэ хэлэхымни ойлгоногүй гүш? Яба, яба гэнэм,—гэжэ гэрэй эзэн шангарба.

Жалуу мүртөө болоод, сохёод гаргаха һаа, гаргуужан, гэжэ бодоод, улам нэтэрүүгээр:

— Хайраараа бү орхинт, хүгшэд, үбгэдэй харгы ута юм, хари газарта хараглажа болохот, хонолгодол табижа хэшээгыт!—гэжэ.

— Хада гэртээ харихаяа байгаад, хаан засагай харгын, хажуу тээ һуурһан танайда хүлһэн үгөошье һаань, ошохогүйб. Үбгэнэй жолоо богони, үлэгшэнэй үнэн ута гэлэй. Яба, яба ямбалуулжа һуранхай хаш,—гээд нугөодэнь һооргэдэбэ.

— Янат, юрэдөө?— гээд Жалуу газаашаа гүйжэ гараһаар, хорёогоор дүүрэн һуринуудэй байхада, харамнажа һуурһан, аянай хүнинё үлдэдэг, эдеэлүүлдэггүй хатуу харуу баяшуулай нэгэн ха гэжэ бодоод, шуумар шурандаа шаргатай морёо мулталаад, һүритэй үбнэнһоонь өөрөө мэдэжэ морин дороо хяяад, түргэн гэртэ орохо-донь, үнөөмнэй шэргэнхэй гээд, хара сайгаар, хатанхай айһраар хүндэлөө һэн ха. Жалуу үглөөгүүр эртэ бодожо мордоходоо, хүршэ айлайхиһаань нэрэ обогынь мэдээд, гэртээ бусаа һэн ха.

Хабар. Уһа сахаһай унажа байха үеэр, хагсуу харалган, хагда ногооной үргаагүй сагаар Байсын-Үбэрэй баян Бааһатын Дугар гэгшэ бараг наймаа байшан Шэтээр эрхилээд бусажа ябахадаа, Сагса Эргэнээр сэхынь хаража, саһа мүльһэнэй нимгэрһэн газараар Хала-Боорзоор, Холтоһон Хүльхисөөнөөр, Бүтүү Бамбаар дабажа, Чисааныи Эхинэй Шэнэһэн нютаг ерэхэдээ, боро хараанай үеэр, захын айл болохо Жалуу абгайнда бууба ха. Айлшан томоотой янзын «бинб гэһэн бэерхүү, шиш гэһэн шүдэрхүү» шарай харуулан, сагаан тархитай үбгэжөөлнай хонолго гуйба.

Жалуу абгай һахы һалаг айлшан бууба гэжэ галаа удхалан мяха шанаад, тэбшээр дүүрэн мяха, табагаар дүүрэн тоно үрмэ, айрһа эзэгэй табижа, шара улаахан сайгаа, тоһотой өөхэтэй шүлэеэ аигалжа, зөөлэн унтари дээрэ, баабгай дахаар хушуулжа амаруулба ха.

«Намһаа ехэ ноён үгы, нарһанһаа хүхэ модон үгы» —гэжэ унтажа садаад бодобо ха. Үглөөнэй хоол баряад, мордохо тээшээ түхеэрбэ. Буусын хяаг үбнэндэ садатараа эдеэлжэ хонохон айлшанайнгаа морие тэргэдэнь хүллэжэ үгоод, мориноинь жолоо баряад:

— Байсын-Үбэрэй баяшуулай нэгэн Бааһатын Дугар гэдэг та бэлэй гүт?—гэжэ Жалуу асууба ха.

— Зүб, зүб!

— Жабартай үбэлэй үдэшэ жажалха үбнэн олдохоор болоо гү? Жабдан шэрэйн орондо зогсон һажаха, гэртнай зосоогоо забһартай болоо гү? Үбнэнтнай үлэжэ, унтаритай болоо гүт?—гэбэ ха.

Дугар ойлгожорхин гэхэдээ, тэргэнээ түргэн буугаад, малгайгаа абажа газарта шэдэжэрхёод, хоёр гараа дэлгээнэхэй:

— Хайрлыт, хэшээгыт,—гээд үбэрнөө «Аюуша» хадаг гаргаад һарбайжа байхадаа: — үбгэрнэн наһандаа ухаанай бууу, унтаһан зүүдэндээ үймарай бууу, үлүү үгэлнэндөө үгын бууу болооб даа, үршөөгыт, хайрлыт!—гэжэ гуйгаа гэхэ.

— Хаанай харгын хажуу тээ, хаанаһаа манайда оробот?—гээд ээлжээтэ асуудалай буухада. Дугар хахан алдажа, хасар нюурынь халуун түмэртэл улайжа, хамаг бээнь хүлһэ һалһан болоод, Жалуугай урда һалганажа байгаа һэн гэхэ.

— Би гэмэтэйб, би зэмэтэйб.

— Хада гэртээ харяад, хазаарайтнай жолоо һунаһан байжа, харнин газарта ерэхэдээ, хүлһоор ерэбэгтэ?

— Үгын гурбан бууутайб: нэгэдэхинь — хүйтэн үбэл, хуниие үлдэнэн; хоёрдохинь хатуу харуудаа хоол хошоо харамнаһан; гурбадахинь аманай бардам, алдууринь арагагүй ехэ байна даа, —гээд, Дугар мориной жолоо баринжа байһан Жалуугай хүлдэнь мүргэн байһан гэхэ. Баян Дугарай баярхаха шадал һалажа, убсанса хүндэ мүргэхэнь эшхэбтэр; улайха нюураараа уулзахань эшхэбтэр; унаһан малгайгаа үргэхэнь эшхэбтэр болоо гэхэ.

Хамар дорохи хахархай амаяа «гамнаха» хэрэгтэй. Хүйтэн үбэл хуниие үлдэжэ болохогүй, аянай хүнөо аяга эдеэ харамнажа болохогүй.

ХОМХОИРХО СЭДЬХЭЛ

Дондогой Дарма жаа үхибүүн ябахадаа, шуумар шуран, түргэн бушуу, ажалша, малша, һонор һүбэлгэн ябаһан аад, ехэ боложо айл болоһонһоо хойшо аман соогоо гүбэр шэбэр гэжэ ябадаг болошобо ха. Хүн хэлсэхдээ, Дармамнай һүзэгшэ, номшо болоолтой, ходол тарни маани уншана ха, ама хоойон ябанагүй гэлдэдэг болоо гэхэ.

Үнэн дээрээ тиимэ бэшэ байшаба. Ухаан бодолдоо бодохо сэдьхэлынь—хайшан гэжэ абдараар дүүрэн алтатай, ханзаар дүүрэн ханхинаашатай болохом ааб? Ямархан наймаа аралжаа хээ һаам, олзотой байхаб? Мүнгэн, мүнгэн гэһээр унтаха үргэһэгүй, амархя заб-гүй болошобо.

Шабар, модоор наадан-хайнуудые хэжэ, үхибүүдтэ эзэд мүнгөөр наймаалжа ябаһаар, тогоо нэрэжэ, тоолохо мүнгэтэй болоходоо, гүрэнэй ажахынуудһаа хубсаһа хунар гү, хоол хошо гү, хатуу харые гү абаад, хүдөө нютагуудаар холбоо байгуулжа, өөрынь сэн дээрэнь, үнэ сэнгынь арба дахин нэмэжэ, үнэтэй болгожо худалдаад, хармаанинь ханхинажа эхилбэ.

Улам саашаа унхидажа эхилхэдээ, харнин гүрэнэй наймаашадаар нүхэсөөд, Хитад, Монголой хилэ алгад алхалжа эхилбэ.

Сэдьхэл бодольнь сэхэлдижэ үгабэгүй. Садаагүй ухаанинь сэдьхэлэй үбшэндэ дайрагдажа, баһһаар байтараа үймар тэсшээ болобо. Баяжаха тумаа бэрхэлхэдээ, боро аргашан боложо, хуниие эмшэлхэ байна гэжэ бодоод, бугын эбэр гү, домхи, ларса бэдэрхэм гээд, үдэрэй тодхорой ерэһэндэнь юм гү, үнэтэй наймаагай нүгэл юм гү, «улүү гаража булуу химэлһэн» болоходоо, Улаан-Үдын гудамжада гүйжэ ябаһаар топуул топшуулда орёогдоод, хубсаһан байхагүй, ханхинааша ходоронхой, хоойон хармаантай хуйхан толгой дүйрэнхэй, хоойон хоолойгоор хуугайлжа ябаһаар, хэндэшье хэрэггүй, нухэсэнэн нухэрөө, үри бээ, эхэ эсэгээ, өөрынөөшье хайрлангүй хоойоор хосорлой.

«Наймаа найман хүлтэй» гэдэг. Харин нүгэлынь арба байха.

Сэдьхэлээ худэлгэхэдөө, сээжэ зүрхэн хүлгөөтэй байдаг. Илангала шуһанай даралта ехэ болодог.

Хомхойрхо, хорхойтохо, гордихо ябадалнай аюултай юм.

Ц. ЧИМИТОВ.

Алтан түрэ

БАЯН ЛЭ НАМТАРТАЙ ХОЁР ДАА

«Милицийн албанда олон жэлэй туршада һайнаар, ашаг үрэ хэзээйгээр хүдэлныстнай бидэ үндэрөөр сэгнэнэбди. Нинтын журам сахихын, эрхэтэдэй эрхэнүүдые хамгаалхын, гэмтэ ябадал гаргалгатай тэмсэхын тулада хэнтнайшье хадаа бага бэшэ юумэ хэһэн байнат.

50 жэлэй турша соо үргэлжэлһэн та хоёрой гэр бүлын ажабайдалай хэр зэргээр үнгэрһые манай албанай хүдэлмэрилэгшэд бүлта һайн мэдэдэгбди. Та хоёрой ажабайдал бултандамнай һайхан жишээ болоһоор. Ажалша, бэрхэ мэргэжэлтэд болоһон үхибүүдтнай — үндэр нанаһайтнай омогорхол мүн. Та хоёройгоо элүүр энхэ бэлэй олон жэлдэ удаан жаргал эдлэжэ һуухые хүсэнэбди», — гэһэн амаршалгын бэшэгээр энэ хөөрөөгөө эхилхэмби. Буряад Республикын Дотоодын хэрэгүүдэй министр генерал-майор С. Иванов ветерануудай советэй түрүүлэгшэ, милицийн полковник Б. Сёирин хоёр тус амаршалга доро гараа табиһан байна.

Ушарынь гэхэдэ, хори гаран жэлэй хугасаа соо энэ албанда хүдэлөөд, нанайнгаа амаралтада гараһан Бальжин Доржиевич (1918 ондо түрэһэн), Лхамажаб Батуевна Базаровтан (1919 он) гэр бүлэ болоһоор 50 жэлэйнгээ ойе март нара соо тэмдэглэлһэн байна. Хүндэтэ ветерануудайнгаа алтан ойтой дашарамдуулан, республикынай дотоодын хэрэгүүдэй хүтэлбэри аха нүхэдөө амаршалһан байна.

50 жэлдэ айл бүлэ боложо һууха зуураа нэгэ албанда ажал хэжэ, амжалта түгэс ябаһан элэ нүхэдэй тус тустаа өөнэдын намтартай хүнүүд ааб даа.

БАЛЬЖИН ДОРЖИЕВИЧ БАЗАРОВ эгээл ехээр эхэ, эсэгэдээ түшэглэхэ, һургаал заабаряарнь саашанхи алхамаа хэхэ нанданда үншэржэ, түрэл совхозойгоо тоо бүридхэгшэ боложо, ажалайнгаа намтар эхилһэн юм. 1937 ондо тэрэ ВЛКСМ-эй райкомой зуршалгаар милицидэ орожо, паспортистаар, оперативна хүдэлмэрилэгшөөр хүдэлжэ байтараа, Омскын милицийн һургуулида эльгээгдэжэ, тэрэкээ дүүргээд ерэһэн сагһаа хойшо кадрова хүдэлмэрилэгшэнь болоһон намтартай.

Уголовно бэдэрэлгын таһаг, дайнай үедэ бин болгогдоһон бандидуудтай тэмсэлэй таһаг. НКВД-гэй Баунтын районой таһагай начальник, удаань министерствынгээ аппаратда оперативна таһагай начальнигай орлогшо — нимэл даа милицийн подполковникгой гаталһан замынь. Улаан Одоной орден, «Дайшалхы габяагай түлөө» гэһэн хоёр, «Үнэн сэхээр алба хэһэнэй түлөө» болон милицийн ойн баярай хэдэн медальнууд ветеранай энгэртэ ялардаг юм.

ЛХАМАЖАБ БАТУЕВНА БАЗАРОВЛЕ залуухан басаган ябахаһаа хойшо бүхы юумэндэ, ниангаяа нинтын ажабайдалда тон эдэбхитэй ябаһан гэлсэдэг. Хорини дунда һургуулида ВЛКСМ-эй секретарь, бюрогой гэшүүн, удаань Хэжэнгын райкомой 2-дохи секретарь ябаа. Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай үе соо эрэшүүлэй хомор болохоло, милицийн албанда зуршалагдажа, 1942 оной январь соо ахалагша сержант нэрэ зэргэтэйгээр Леоновкодо участково милиционерээр табигдаба. Сабидар гуу хүлэйн тэрэ сагай участковые Леоновко, Зургаанай-Замай үндэр нанатайшуул мүнөөшье дурдан байдаг даа.

Хулгай хударай болодог, дайнһаа зугадаһан хүйхэрнүүдэй олон байһан сагта участковоор хүдэлхэнь нилээд үндэр байгаа гээд мүнөө тухайлхаар ааб даа.

Тингэбэшье участково милиционер Лхамажаб Раднаева зоной дунда хүндэтэй боложо шадаһан байдаг. 1943 ондо тэрэнине БМАССР-эй МВД аппаратда асаржа, политическэ таһагайнгаа начальнигай орлогшоор табиһан юм. Удангүй ОБХСС-тэ начальник болгогдоһон байна. Эсэгэй эсэстэ Улаан-Удын Советскэ РОВД-гэй паспортна таһагые даажа байһан милицийн отличник Л. Б. Базаровае нинслэл хотымнай түбөөрхин һайнаар мэдэхэ, таниха болоһон ааб даа.

Нимэ намтартай эдэ хоёр 1943 оной март нара соо гэр бүлэ боложо, ажабайдалай далай соо элдэб долгиндо сохюулһаар. Энэ хүрэжэ ерэөд байна. Эдэнэр гурбан басагатай. Ехэ басаганинь-врач, дундахинь-багша, одхонинь-инженер. Эдэнһээнь даб дээрэ долоон зээнэр гаранхай, нагса баабай, эжыгээ зол-жаргалынь үргэлжэлүүлэлсэжэ байна.

— Дарнигар муухай хүгшэд болошоод, алтан түрэ хэжэ һуухабли гэжэ хэн һанаба гээшэб? Бальжин бидэ хоёр тэмдэглэхэеэ һанаагүйбди. Хүрьгэ, басагаднай яаха, болихо юм — хэжэл һалаа даа. Тоэд яахабши даа? Наһатай болоходоо, хүн гээшэнэй үхибүүдээл хараад лэ, шагнаад лэ һууха болохо юм байна. Тоэд министерствэмнай, нүхэдэй маанадаа ехэ баярлуулаа. Бүхы наһаараа үнэн сэхээр ороллодоо хүдэлһэмнай харюулагдахал юм байна даа. Һайн һайхан, зөөлөн, үян үгэнүүдһээ ондоо, үнэтэй, сэнтэй юумэн үгы болохо байна,— гэжэ Лхамажаб Батуевна хөөрөө һэн. Үнэхөөрөөшье, үтэлхэдэ гурбан зөөлөн хэрэгтэй гэлсэгшэ. Эдэ нүхэднай алишье зөөлөндэнь хүртэһэн, хүртэхэшье зон ааб даа.

В. ТОКТОХОЕВА.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Бальжин Доржиевич Лхамажаб Батуевна хоёр зээ басаган Наташатаяа.

НЭМЭЛТЭ: Буряадай номой хэблэлээр үнэгэрһэн жэлдэ В. Гармаевай «Загадка талисмана», И. Климовэй «Третий фронт» гэжэ хамтадхагдаһан ном гараа һэн. Тэрэ номой гол геройн образ Б. Д. Базароваа абтаһан юм ха. Авторнуд шэнэ номоо Базаровтанда бэлэг болгон барихадаа: «Энэ ном бэшэхэдэмнай туһалһанайтнай түлөө, таанадһаа һабагша татаһанаймнай түлөө»,— гэжэ бэшэһэн байна һэн.

ХҮРШЭНЭРЭЙ ҺОНИН

УГ ГАРБАЛАЙ ФЕСТИВАЛЬ

Усть-Ордагай Соёлой байшан соо анха түрүүшнихээ буряад нютагуудай зоной уг гарбалай түүхын фестиваль боложо үнгэрөө.

Буряад ёһо заншалаар гоё һайханаар шэмэглэгдэһэн тайзан дээрэ округой «Талын аялгануд» гэһэн мэргэжэлтэ ансамблийн артистнуд «Буха ноён» гэжэ нэрэтэй зүжэг наадаар һайндэрые эхилбэ.

Үндэр тэнгэриһээ бууһан,
Муу һанамжыемнай абахаяа бууһан,
Һайхан, жаргалтай
Һуухыемнай
Үреэжэ бууһан Буха ноён.
Манай һанаан, манай
жаргалые
Баярлуулхаяа бууһан...

Эхирэд-Булгадай түлөөлэгшэд өөһэдынгөө эртэ урдыг түүхэ, домогуудһаа эхилээд, мүнөөнэй үе хүрэтэр уг гарбалайнгаа түүхэ түрэлөө хөөрэжэ үгөө һэн.

Хэд бэ гэбэл, Байтагһаа ерээшэд Матрона Хандыхановна Хантаева, ажалай болон дайнай ветеран Баха Хамируевич Харбанов, Олой нютагай Бүянта Бутуханович Мотошкин, Хөөрсэгһөө Анна Егоровна Михеева, Усть-Ордаһаа Галина Андреевна Балюева гэгшэд уг удамайнгаа һонирхолтой домогуудтай танилсуулаа.

Хүүгэдэй энэ наадандa хабаадханинь ехэ һайшаалтай. Жэшээнь, Байтагһаа ерэһэн үхибүүд өөрынгөө уг гарбалые аяар XVII зуун жэлһээ абан мэдэхэ байна.

Нимэ һайндэрнүүд заншалта болохоор хараалагдана. Найр нааданай түгэсхэлдэ Бүгэдэ буряадуудай үндэһэн соёлой эблэлэй вице-президент Г. Н. Богданов үгэ хэлээ.

ҮХИБҮҮДТЭ БЭЛЭГ

Баяндайн районой Хандагай нютагта үхибүүдэй шэнэ саад үүдээ үргэнөөр сэлибэ. Энэ саад хэрэгтэй мебелеэр, үхибүүдэй нааданыхаймуудаар хүсэд хангагданхай.

3-гаһаа 6 хүрэтэр наһанай хүүгэлэй хэдэн бүлэгые хүмүүжүүлэгшэнэр һургажа байна. Удашьегүй буряад хэлээр хэшээлнүүд эхилхэ юм. Хүүгэдэй саадһаа буряад хэлэндэ һургажа эхилхэ шэглэлтэй энэ эмхи зуугаан район соогоо эгээн томо, материальна һайн үндэһэ һууритай гэжэ тоологдоно.

ШЭНЭ АНСАМБЛЬ

Алайрай районой «Идеал» совхозой Хүйтэнэй отделениндэ 2 жэлэй саана буряад аман зохёолой коллектив эмхилхэгдээ һэн. Энэ богонихон хугасаа соо тус ансамбль район дотороо нилээд мэдээжэ болонхой.

Багахан худөөгэй һуурилгай һайн дуранай бүлгэмэй гэшүүд арадайнгаа аман зохёолой баялигые сүглуулжа, урданай ёһо заншалнуудые һэргээхэ гэһэн зорилго урдаа табяад, үргэн дэлисэтэйгээр, шуналтайгаар бэелуулжэ эхилээ һэн. Районой һуурин, нютагуудаар фольклорно үдэшэнүүдые эмхидхээ: зөөхэйн наадан, таталга гэхэ мэтэ һэргээгдээ, гадна хуушанай дуунууд эзэлээ, хатарнуул найруулан табигдаа бэлэй.

Ансамбль соёлой талаар элдэб хэмжээ ябуулганууда элэбхитэйгээр хабаададаг. Мэдээжэ драматург А. Вампиловай түрөөөр 55 жэлэй ойдо зорюулагдаһан найр наадандa ехэ һонирхолтой программа харуулаа һэн. Энэ жэлдэ тус коллектив шэнэ программа бэлдээд, нютагаархидаа хужаралуулжа байнхай.

ШЭНЭ АНСАМБЛЬ

Буряадай элитэ онтохошон А. А. Торосовой түрөөөр 100 жэлэй ойдо зорюулагдаһан округой хизаар ороноо шэнжэлэлгын конференци байгша оной ноябрийн 4-дэ Усть-Ордада үнгэргэгдэхөөр соносхогдоо.

Аман зохёолой, фольклорно-этнографическа, литературно-хизаар ороноо шэнжэлэлгын бүлгэмүүд, клубууд, буряад хэлэ, литературын бүлгэмүүд, һургуулийн музейнүүд тус конференциндэ хабаадахаар үргэдана. Эрдэмтэд, уран зохёолшод, хизаар ороноо шэнжэлэгшэд, аман зохёол шэнжэлэгшэд, онтохошод эндэ үгэ хэлэхэ юм. Гадна дүрбэн конкурс үнгэргэдэхэ юм: «Эрхим эдир гэсэршэн», «Эрхим эдир түүхэшэн», «Эрхим эдир онтохошон», «Эрхим эдир бөөгэй поэзие шэнжэлэгшэ» гэхэ мэтэ.

Конкурсдо илагшад ба гурбан түрүү һуурин эзэлэгшэд дипломуудаар, Хүндэлэлэй грамотануудаар болон мүнгэн шагнуудаар шагнагдаха юм.

«Усть-Ордын үнэн» һонинһоо абтаба.

1921 оной декабрийн 21-нээ гарана

ЗОРИЛГО ЕХЭТЭЙ БАЙБАШЬЕ

Түнхэнэй мэргэжэлэй техническэ 32-дохи училищи 1965 онһоо үдөө ажахын техникэ жолоодохо аймагай бүхы шахуу мэргэжэлтэдые һургаг гаргадаг, ажахынуудые бултыень хангадаг юм.

Училищида 15 мастер, дүй дүршэлтэй багшанар хүдэлдэг. Э. С. Сыдеев, Н. Н. Хусаев, В. Н. Демин, В. В. Таханов, С. Г. Сагалуев гэгшэд амжалтатайгаар хүдэлжэ байна. Ажалай ветеран Н. Н. Закамельский ахамад мастер юм.

Мүнөө училищида 11 автомашина, 13 мөөртэ болон гэнжэтэ трактор, 3 комбайн тоологдоно. Техникын байбашье, жолоодохо хэшээлнүүд арай шамай гэжэ үнгэрнэ. Шалгалгаанинь гэбэл, түлишэ-тоһодолгын материалнуд дуталдана бшуу. Гадна нөөсэ частнуудые олохонь хүшэр болошоо.

Училищи слесарь мэргэжэлтэдые бэлдэхэ ёһотой юм. Харин һүүлэй жэлнүүдтэ хэрэгтэй зэр зэмсэгэй үгы дээрэйнэ хэшээлнүүд үнгэрнэгүй. Хуурайнуудһаа эхилээд, отолхо, тошиилдохо, харкуллаха хэрэгсэлнүүд, олоор дуталдана. Слесарьнуудые бэлдэхэ зорилготой байбашье, училищи мүнөөдөө тэрэнээ бэелүүлнэгүй.

Хабартаа, эхилхээе байһан тарилгын халуун һаһада училищиин һургашад түрэл ажахынуудтаа практика гарахаяа бэлдэжэ байнхай. Тинхэдээ һургаша бүхэн түсэбтэ даабари абалаг юм. Удаань намарай ургаса хуряалгада тэдэнэр мүн лэ хабаадалсажа, ажалай дүршэлтэй болодог.

Һүүлэй 3 жэлдэ училищиин курсантнуудай 75—80 процентинь шалгалтануудаа амжалтатайгаар туршаажа, жолоошодой үнэмшэлгэ абана. Энэ хадаа Д. Д. Хоборковой хүтэлбэрилдэг училищиин багшанарай коллективэй амжалта гээшэ. Зорилго ехэтэй коллективэй ажал хэрэгтэ мүнөөнэй экономическа хүндэ хүшэр байдалай һаалта болодогынь халагламаар.

Ж. ЮБУХАЕВ.

Спорт — *Спорт*

АЛДАР СОЛООР БАДАРҺАН ЗАМ

ГВАРДИЙН полковник, Советскэ Союзай Герой Владимир Бузнигаевич Борсоевой дурасхаалда зорюулагдаһан хүнгэн атлетикээр заншалта 32-дохи үриллаанда Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда совет арадай туйлаһан Илаптын 48 жэлэй ойн үдэр Улаан-Удын Советүүдэй талмай дээрэ болобо. Байгша ондо 30-аад үриллаашад мүрысөөндэ хабаадаа.

Залуушуул, эхэнэрнүүд болон ветерануд — 10 километртэ, эрэшүүл 20 километртэ үриллаһан байгаа. Үриллаанай харгы дээрэ гарагшад бултадаа хүрдан шамбай, сүлхэ солбон байгаа гэхэдэ алдуу болохогүй.

Агууехэ Илаптын үдэр наруулн дулаахан байба. Буряад ороной нинслэл хотын түбэй талмай һайндэрэйхээр шэмэглогдээгүйшье һаа, согтой хүхюун дуу хүгжэмоор эндэ митингдэ сүглараһан хүнүүдэй сэдьхэл баясуулба.

— Нютагайнгаа суута сэргэшын дурасхаалые мүнхэлхэ гэһэн зорилго, урдаа табиһайбди. В. Б. Борсоевой түрэһэн апрелийн 13-най үдэр 20 километрэй зайда үриллаа үнгэргдэг заншалтайбди. Танай республикын түлөөлэгшэдые саашадаа урда һанаагүйбди. Усть-Ордаһаа Улаан-Удэ хүрэтэр агитационно-пропагандистскэ бригадын һуурин тосхонуудай хүн зонные ехэтэ һонирхуулба. Хойшодоошье нимэ холын зайда үриллаа үнгэргэжэ байхабли — гэжэ тус бүлэгые хүтэлбэрилэгшэ. Эрхүүгэй областийн Усть-Ордын автономито округой Баяндайн районой Хоготын дунда һургуулийн физкультурын багша А. В. Хамисов табан жэлэй урда тэр хэлээ һэн.

Үнэхөөрөөшье, нимэ холын зайда үриллаан суута сэргэшын дурасхаалые мүнхэлхэһөө гадна, эб найрамдалай түлөө тэмцэхэ, хүн зоной дунда өөлгүүламжын хүдэлмэрэй хургээгээр ябуулха гэһэн удхатай бшуу.

Мүнөө нишэ тишээ ябаһан, хэды хүшэр хүндэ болоодшье байгаа һаань, энэ жэлэй заншалта үриллаанда Яруунын, Хяагтын, Кабанскын, Сэлэнгын аймагуудай хүрдан солбон атледууд хабаадаһан байха юм. Эдэнэй олонхид һайн дураараа эндэ ерэжэ, хабаяа туршэба, шамбай сүлхээ үзэлсэбэ. Ушар нимэһээ энэ заншалта үриллаанай зүргые суута сэргэшын алдар солоор бадарһан зам гэжэ нэрлэжэ болоно.

Залуушуулай дундаһаа Буряадай багшанарай институтай нэгэдохи курсын оюутан Дмитрий Капустин 10 километрэй зайе бусадһаа түргэн гаталжа, финишэ хүрэжэ ерээ. Тэрэ энэ зайе 34 минута 42 секунда соо гаталба. Сэлэнгын аймагай һүтэйн дунда һургуулийн 11-дэхи классай һурагша Баатар Батуев хоёрдохи һууря эзэлээ — 37.53 минута. Тус аймагай Тохойн 26-дахи СПТ-гай һурагша Александр Линхобоин тэрээнһээ ороёдоол 0.2 секундаар гартажа, бронзо медальяар шагнагдаа. Энэнь Сэлэнгын аймагта залуушуулые «спортын хатантай» ханилуулха талаар ехэ хүдэлмэрнин ябуулгаржа байдагые гэрэлэбэ.

Басарадай бүлэгтэ ороёдоол нэгэ хүн үриллаанай харгы дээрэ гараба. Багшанарай институтай оюутан Ирина Елсукова эндэ 40 минута 35 секунда саг харуулаа.

Эхэнэрнүүдэй дунда һонирхолтой, шангаа тэмсэл болобо. Улаан-Удын гарнизоной сэргэй алба хаагша, спортын мастерта кандидат Анастасия Данчинова энэ зайе 35 минута 33 секунда соо гаталжа, олохон эрэшүүлые хойноо орхиһон байха юм. Тэрэнэй финишэ хүрэжэ ерэхэдэнь, сугларагшад нарьемэ альга ташалгаар үгтаба. Зүүн Сибириин технологическа институтай оюутан Альбина Ленталь тэрээнһээ 0.3 секундаар гартажа, хоёрдохи шатын дипломдо хүртэбэ.

Улаан-Удын авиационно үйлдэбэрнин нэгэдэлэй инженер Людмила Малофеева хорёод жэлдэ энэ заншалта үриллаанда хабаадана. Душэ наһанайнгаа шарай хараашье һаа, Л. Малофеева эхэнэрнүүд-ветерануудай дундаһаа илажа гараа.

Эрэшүүл-ветерануд наһанай дүрбэн бүлэгөөр үриллаба. 40—45 наһатайшуул соо-ноо Хяагтын райпогой ашаа тээгшэ Солбон Будажапов һайн саг харуулжа (34.54 минута), онсо шалгараа. Удаадахи бүлэгтэ (46—50) худөө ажахын техникумэй физкультурын багша, спортын мастер Валерий Дарбаков эрхимлэбэ — 37.11 минута. «Электромашина» заводой ахамад инженер Виктор Карлов хоёрдохи һууриг эзэлэ. Гурбадахи бүлэгтэ (51—55) Яруунын аймагай түб Нарһата һууринай хүүгэлэй спортын һургуулийн бүрэлсэдэй талые даагша Цоито Лондоков илалта түйлаба. Эгээл үндэр наһатайшуул соо-ноо Кабанскын аймагай Селенгинскын 8-дахи СМУ-гай электро-гагнуушан, сагаар спортын мастер Андрей Бурдаков 56-тай болоошье һаа, залуучуудтайгаа соо зали табяагүй ябаһанаа харуулба.

20 километрэй үриллаанда багшанарай институтай түлөөлэгшэд онсо шалгаргаа, түрүүшын гурбан һуурин эзэлээ. Спортын мастер Сергей Федотов энэ зайе 1 час 02 минута 23.2 секунда соо гаталжа, илалта туйлаба. Энэ дээдэ һургуулийн багша Михаил Казанцев, оюутан Сергей Назимов, Сэлэнгын аймагһаа ерэһэн Александр Егоров удаалахи һуурингуудта гараһан байна.

Илагшадта республикомитедэй дипломууд, үнэтэ бэлэгүүд барюулгдаа.

Б-М. ЖИГЖИТОВ.

Уншаа, дуулаа һэн гүт?

ТҮРЭЛХИДӨӨ ЭДИНЭ

— Нигерийн джунглинууд соо ажаһуудаг элэ угсаатан хараха яязада аймшаттай ёһо заншалтай юм. Тэдэнэр наһа барахан түрэл гаралаа эндэг. Энээниень зэрлиг ёһо заншал гээд олон зон тоолодог ааб даа,— гэжэ Голландийн антрополог Рольф Диккерс Амстердамда журналистнуудтай уулзахадаа хэлэбэ.— Гэбэшье эдэ зон айхабтар урин, һайн зон юм.

Хэдэн долоон хоногой турша соо тус угсаатанай дунда ажаһуужа, тэдэнэрэй соёл болоод заншалнуудые шэнжэлһэн профессор Диккерс эдэ каннибалнуудай хүнэй мяха эдидэг ёһонь гунэгы, һайн һайхан үндэһэтэй гээд тоолоно.

— Үлэн хооһон байһанһаа болоно, тэдэнэр наһа барахан түрэлхидөө эдидэг бэшэ юм,— гээд профессор онсолно.— Гансал түрэл зоной эдеэд, ондоо зонные ойроньшье хүрэхэгүй. Нам мэтэн эрдэмтэдые, жэшээлхэдэ...

Нигерийн джунглинууд соо шэнжэлгэ хэжэ ябатараа, доктор Диккерс эдэ угсаатанные нээһэн байха юм. Тинхэдээ нэгэ тосхон соо гриф шубуунай ёһын барилталагдадаг байһанние тодоруулаад, энээгээр һонирхоһон байха юм. Жэшээлхэдэ, тус тосхоной староста гриф шубуунай удэнүүдээр гоёгдонхой, шулуунуд дээрэ дүрсэнь зурагданхай.

Тосхондо наһатай эхэнэрэй наһа барахада, профессор Диккерс нимэ заншал тухай дуулаа бшуу. Эльбэшэн, тэрэнэй туһалагша хүгшэнэй дотор гараад, бэеынень элдэб түмһэнүүдтэй холин, согууд дээрэ шараад, мангир болон бусад юумэ нэмэбэ. Гурба хоноод «худөөлэлгын» ёһо эхилбэ. Наһа барагшын бүлэ болоод дутынь нүхэд «эдеэлжэ» эхилхэ юм.

— Балай жэрхэхээр юумэн байгаагүй,— гэжэ доктор Диккерс хэлэнэ.— Ехэ дуратайгаар, хоорондоо наһа барагша түхайгаа дурсажа байгаад, мяхаяа эдихэ юм. Ингэжэ наһа барагшынь эдэнэртээ хэтын хэтэдэ нягтаар нэгэдэбэ ха юм...

Бэеынь дутынь хүнүүдэй дуулһан эдеэгүй һаань, наһа барагшын һүнэһэн бурхануудта ошохогүй гэжэ энэ угсаатан үнэн зүрхэнһөө этигэнэ гээд доктор Диккерс тоолоно. Ганса нимэл аргаар тэрээндэ мүнхэ наһан үгтэнэ бшуу.

Гриффүүдэй угсаатан 90-ээд хүн юм. Наһа барахан зоной нимэрхүүгээр удэшэлгэ жэл соо дутэрхигөөр 6 дахи болодог ханш.

— Энэ ёһонь угаа һонирхолтой. Юуб гэхэдэ, маанадтал адлаар наһа барагшаяа гаталдоро булаһанһаа гү, али бэеынень хайлуулһанһаа дээрэ гээд тоолоноб. Гриф-хүнүүд түрэлхидтөө, түрэл зондоо айхабтар дуратай. Тинмэһээ энээнээ нимэ аргаар, ёһоор дамжуулан харуулна ха юм. Тэрэл зуура тэдэнэр хүнүүдые эдидэг зон бшэ. Гахайн болон зэрлиг амитадай мяхаар хооллодог.

Эдэ зоной ёһо заншал профессор өөрөө абаха дурагүй ха гү гээд асуухада, вегетарианец һэн хойноо бирахагүй хаб гэжэ хариусаа.

АНДЖЕЙ МЫШ.
(«Скандалы» һонинһоо абтаба).

БУРЯТИЯ
мүнөөдэрэй номерто

«Эб хамта байхада, зоболон зоболоншье бэшэл даа» — Б. Цыбиковэй мэдээсэл.

Хабарай тарилга — 93. «Абагадаа нанданхаар, өөртөөл батаар найда» — Ю. Базаржаповай тэмдэглэл.

Хабарай тарилга. «Шэнэ ямар һонин бинб?» — К. Матюшевскийн тэмдэглэл.

«Агаарай онгосо ба хүбин заяан...» — ИТАР—ТАССай статья.

«Господин Тонидо үнэ сэнгүүднай тон доогуур үзэгдэбэ» — Н. Матхоноваай мэдээсэл.

«Республикын социально-экономическа хүгжэлтын байгша оной нэгэдэхи кварталай дүнгүүд» — Госкомстадай мэдээсэл.

Сонгир экран

«Останкино» канал.

6.55 — Шэнэ һонин. 7.35 — Үглөөнэй гимнастика. 7.45 — Үглөө. 10.05 — Фирмэ найдуулна. 10.20 — Хүхюуртэй хүгжэм. 10.35 — «Просто Мария» — фильм. 11.20 — Худалдаа наймаанай хүүргэ. 11.50 — Израилийн ансамбль. 12.20 — Мультфильмнүүд. 12.50 — Пресс-экспресс. 13.00 — Шэнэ һонин. 13.20 — «Батальоны просят огня» — 3-дахи, 4-дэхи сери. 15.35 — Баримтата фильм. 16.00 — Шэнэ һонин. 16.25 — Телемикст. 17.10 — Блокнот. 17.15 — Мультфильмнүүд. 18.00 — Бидэ, басагад. өөһэд хоорондоо. 18.20 — Мультфильм. 18.50 — Технодром. 19.00 — Шэнэ һонин. 19.25 — Баримтата фильм. 19.35 — Гүрэнүүд хоорондын «Останкино» телеканал дурадхана. 20.00 — Үмсын ажал эрхилэгшэдэ. 20.15 — «Просто Мария» — фильм. 21.00 — Кремлийн ханын саана. 21.40 — «Амгалан нойрсогты, багашуул!» 22.00 — Шэнэ һонин. 22.25 — Урмас Отт Исландийн президенттэй хөөрэлдэнэ. 23.00 — Пресс-экспресс. 23.10 — Мультфильм. 23.25 — Футболоор Россий чемпионһаа. 2-дохи тайм. 00.20 — Ташкентын оперо болон баледэй театрай зүжэг. 01.35 — Шэнэ һонин. 01.55 — Л-клуб.

«Россия» канал.

9.00 — Мэдээнүүд. 9.25 — Шударгы бэрхэ хүнүүдэй саг. 9.55 — Үглөөнэй концерт. 10.10 — Водолей. 11.05 — Телекроссворд. 11.35 — Иран. 12.05 — Лад-галерея. 12.35 — Сүлөөтэй сагтаа. 12.50 — «Санта-Барбара» — фильм. 13.40 — Эстрадын залуу артистнарай теле-шоу. 14.40 — Тарялашадай асуудал. 15.05 — «03» программа. 15.35 — «Зигзаг удачи». Буряадай ТВ.

16.40 — Мультфильм. 17.00 — «Толи». 18.00 — Байгал. 18.20 — «Контакт» видеоканал. 19.50 — «Сэлэнгэ» — тележурнал. 20.25 — Буряадаар хэлэе. 20.30 — Байгал. 20.50 — Соносхолнууд.

«Росси» канал.

21.00 — Мэдээнүүд. 21.25 — Танай эрхэ. 21.40 — «Санта-Барбара» — фильм. 22.30 — Авто- ба мотоспорт. 23.00 — Гэмтэ ябадалнуудай мэдээсэлнүүд. 23.10 — Россий Федерацийн Верховно Советэй сесси. 23.25 — «Хроника пикирующего бомбардировщика» — фильм. 01.00 — Мэдээнүүд. 01.20 — Одод хөөрэнэ. 01.25 — Спортын һонин.

Редактор Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.
РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОН Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М. Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), ТОКТОХОЕВА В. Э.

Эмхидхэн байгуулагшад — Буряад Республикын Верховно Совет, Буряад Республикын Министрнүүдэй Совет, Бүгэдэ Буряадуудай үндэһэн соёлой эблэл болон редакцийн ажалша коллектив.

Манай адрес: 670000, Улаан-Удэ, Калинин дарамшалгын үйлсэ, 23 «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакцийн телефонууд: редакторай — 2-50-96, приемный — 2-54-56, редакторай орлогшоной — 2-68-08, 2-63-62, харюусалгата секретарийн — 2-50-52, секретариадай — 2-66-76, таһагууд: соведуудэй үндэлмэрийн ба жиитын эмхинүүдэй — 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа — 2-64-36, (даагшань), 2-63-86, 2-67-81, 2-61-35, соёлой ардэмэй болон һургуулинуудай — 2-60-21 (даагшань), 2-57-63; 2-67-81 опоненитын үндэлмэрийн ба мэдээсэлэй — 2-54-93 (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын — 2-60-91; корректорнүүдэй — 2-33-61, хэблэлдэ бэлдэгшэдэй — 2-35-95. Манай корреспондентнүүд: Агинскда — 3-42-19, Закаменскда — 30-61, Хоринскдо — 2-31-67.
Буряад Республикын Министрнүүдэй Советэй хэблэлэй телефонууд: директор — 2-49-94, бухгалтери — 2-23-67, вахта — 2-56-62.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудаһаа хэмжээтэй. Индекс 50901 Хэһэг 7500.
Стереотипта туршаагдаһан саг: 20.30.

Буряад Республикын Хэблэлэй ба олондо мэдээсэлгын министерствэдэ 89-дэхи номертойгоор бүридхэлдэ абтанхай.
Газетэ республиканска типографидa хэблэгдээ. Директорэйнь телефон 2-40-45.